Normativne teorije u demokratskom uređenju

Ožegović, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:127688

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

Dora Ožegović

NORMATIVNE TEORIJE U DEMOKRATSKOM UREĐENJU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ODSJEK ZA KOMUNIKOLOGIJU

Dora Ožegović

NORMATIVNE TEORIJE U DEMOKRATSKOM UREĐENJU

DIPLOMSKI RAD

Studentica: Dora Ožegović

Mentorica: doc. dr. sc. Jelena Jurišić

Zagreb, rujan 2017.

SAŽETAK

Masovna je komunikacija prijenos velikog broja informacija širokoj i disperziranoj publici putem masovnih medija. Mediji služe javnosti i zadovoljavaju potrebe publike, a moraju ispuniti određene uvjete kako bi opstali u demokratskom uređenju. Oni mogu biti različitih oblika i vrsta te se oblikuju prema sredini u kojoj djeluju. Demokracija je oblik vladavine naroda, a uvjet za njezin opstanak je sloboda medija. Borba za slobodu tiska bila je dugotrajan proces koji je uključivao i borbu protiv cenzure. Danas postoje brojni pravni akti, zakoni, norme i kodeksi u europskim zemljama koji osiguravaju slobodu medija. Osim toga, ističe se važnost medijske pismenosti koja bi omogućila bolje razumijevanje medija, pogotovo njihovog utjecaja na život i ponašanja ljudi. Budući da su mediji vrlo važan dio čovjekove svakodnevnice te imaju snažan utjecaj na čovjekove stavove, razni filozofi i znanstvenici su razvijali brojne teorije o onome što bi mediji trebali biti te koja je njihova zadaća za društvo u kojem djeluju. Medijska etika nalaže kako bi novinari trebali obavljati svoju profesiju na način da ne ugrožava druge te, s druge strane, štiti novinarska prava i neovisnost. *Četiri teorije o tisku* knjiga je o prvim normativnim teorijama o medijima te su se na temeljnim načelima iz četiri teorije razvile kasnije normativne teorije. U prve četiri teorije ubrajaju se autoritarna, libertarijanska, društveno-odgovorna i sovjetsko-totalitarna teorija o tisku. Svaka od teorija ima specifične poglede na slobodu medija i njihovo funkcioniranje te se svaka odnosi na drugačiju sredinu. *Četiri teorije o tisku* pokrenula je lavinu reakcija i novih teorija koje nastaju i dan danas. Cilj normativnih teorija je pronaći idealan skup zadaća medija i načina na koji bi trebali funkcionirati da služe društvu na pravi način. Razumijevanje normativnih teorija uključuje analizu normativnih tradicija, modela demokracija i uloga medija. Normativne teorije nastaju na demokratskim načelima neke države. Mediji imaju različite uloge, s svrha je što bolja korist za društvo. Pregled raznih normativnih teorija dati će uvid u kompleksnost medijskog sustava. Jedan od glavnih problema u današnje vrijeme je nekontrolirani razvoj interneta koji je promijenio cijeli medijski sustav. Problem je pronaći idealno rješenje za njegovu regulaciju budući da se sve ono što je sagrađeno na povijesnim temeljima sada ugroženo te podložno brzim promjenama.

KLJUČNE RIJEČI: normativne teorije, demokracija, sloboda tiska, teorije o tisku, masovni mediji, masovna komunikacija, utjecaj medija na društvo, uloge medija u demokraciji

SUMMARY

Mass communication is a process of transmitting large numbers of information to a wide and dispersed audience through mass media. The media serve the public and meet the needs of the public. They can be of different shapes and types and are shaped by the evironment in which they operate in. They must meet certain conditions in order to survive in democratic society. Democracy is a form of the rule of the people, and the condition for it's survival is the freedom of the media. The struggle for freedom of the press was a lengthy process that included the fight against censorship. Today there are numerous legal acts, laws, standards and codes in European countries that provide freedom of the media. In addition, the importance of media literacy is emphasized that would enable a better understanding of the media, especially their impact on people's lives and behavior. Since the media are a very important part of everyday human life and have a strong impact on human attitudes, various philosophers and scientists have developed many theories about what the media should be and what their role is for the society in which they operate. Media Ethics requires journalists to perform their profession in a way that does not jeopardize others and it protects journalists' rights and independence. *The four theories of the press* is about first normative media theories that made grounds on which other theories dependen later. The first four theories included authoritarian, libertarian, social-responsible, and Soviet-Totalitarian theory of the press. Each of theese theories has specific views on the freedom of the media and their functioning and each relates to a different environment. *The four theories on the press* triggered the avalanche of reactions and new theories that arise today. The goal of normative theories is to find an ideal set of media tasks and a way they should function to serve society in the right way. Understanding of normative theories involves the analysis of normative traditions, models of democracy, and the role of the media. Normative theories arise on the democratic principles of a state. The media have different roles, and their purpose is common good. An overview of various normative theories will give insight into the complexity of the media system. One of the major problems of today is the uncontrolled development of the Internet that has changed the entire media system. The problem is to find the ideal solution to it's regulation since everything that is built on historical foundations is now vulnerable and changes rapidly.

KEY WORDS: normative theories, democracy, freedom of the press, press theories, mass media, mass communication, media influence on the society, media role sin democracy

SADRŽAJ

1. UVOD 6

2. MASOVNI MEDIJI I MEDIJSKA ETIKA 9

2.1. Pojam masovnih medija 9

2.2. Mediji kao društvena institucija 12

2.3. Mediji, javnosti i masovna komunikacija 13

2.4. Medijska pismenost i medijska etika 15

3. SLOBODA TISKA KAO UVJET ZA DEMOKRACIJU 18

3.1. Kratka povijest tiska 18

3.2. Međunarodni standardi u području slobode medija 19

4. MEDIJSKE POLITIKE I DEMOKRACIJA 23

4.1. Elementi medijske politike 23

4.2. Temeljna načela medija za demokraciju 25

5. PRVE NORMATIVNE TEORIJE 27

5.1. Izvori normativne obaveze 27

5.2. Mediji i javni interes 27

5.3. Masovni mediji i društvene promjene 28

5.4. Glavni problemi društvene medijske teorije 29

5.5. Raniji pristupi teoriji 30

5.6. Četiri teorije o tisku 32

5.6.1. Autoritarna teorija o tisku 32

5.6.2. Libertarijanska teorija o tisku 35

5.6.4. Sovjetsko-totalitarna teorija o tisku 41

5.7. McQuail o teorijama o tisku 42

5.8. Normativna medijska teorija: četiri modela 44

6. NORMATIVNE TEORIJE MASOVNIH MEDIJA 46

6.1. Nakon Četiri teorije o tisku 46

6.2. Tri razine analize: normativna tradicija, modeli demokracije, uloga medija ... 48

6.3. Karakteristike normativnih teorija 49

6.4. Demokratska načela i uloga novinarstva u demokraciji 51

6.5. Nadzorna uloga medija 55

6.6. Olakšavajuća uloga medija 57

6.7. Radikalna uloga medija 58

6.8. Kolaborativna uloga medija 59

6.9. Medijske uloge pred izazovom 60

7. ZAKLJUČAK 63

8. POPIS LITERATURE 65

1. UVOD

Razvojem masovnih medija mediji su postali obavezan dio svakodnevnog ljudskog života. Danas ne postoji nitko tko na neki način nije pod utjecajem medija. Često puta je to nesvjesno jer su toliko prisutni u životima ljudi te se više ne obraća na njih pažnja. Tema ovoga rada su normativne teorije u demokratski uređenim državama. U suvremenom svijetu većina je država prihvatila demokraciju, iako još uvijek postoje one u kojima vlada komunizam. Demokracija je oblik vladavine naroda, a temeljna načela demokracije su jednakost građana i sloboda medija. Sloboda medija je stoga uvjet za demokraciju. Normativne teorije masovnih medija objašnjavaju ulogu medija te pokušavaju pronaći idealnu ulogu medija u društvu, odnosno demokraciji. One opisuju na koji način bi mediji trebali funkcionirati na način da ispunjavaju zahtjeve društva i vlasti. Tema normativnih teorija o medijima je važna jer su mediji dio naših života te ne možemo izbjeći njihov utjecaj. Demokratske države štite prava svojih građana i slobodu govora brojnim zakonima i normama. Sloboda govora je čovjekovo prirodno pravo. Novinari imaju vrlo težak zadatak, s jedne strane moraju zadovoljiti potrebe publike, a s druge strane su pod utjecajem vlasti. Kvalitetno novinarsko izvještavanje uključuje istinitost i potpunost informacija. Ipak, vlasti često nije u najboljem interesu da novinari javnosti otkrivaju baš sve aktivnosti vlade te zbog toga stavljaju pritisak na medije te ih ograničavaju. Normativne teorije su važne jer one naglašavaju ključne loge novinara te ih uklapaju u demokratsko uređenje vlasti, s posebnim naglaskom na medijsku slobodu. Bez normi nijedan sustav ne bi funkcionirao pa tako ni medijski i zbog navedenih razloga je tema ovoga rada relevantna. Ovaj rad obuhvaća sve ono na čemu se normativne teorije zasnivaju.

1.1. Predmet rada

Predmet rada su svi faktori koji utječu na regulaciju medijskog sustava. S obzirom da su glavna tema rada normativne teorije u demokraciji, rad se odnosi na definiciju demokracije i masovnih medija te analizu medijskih uloga u demokratskom uređenju. Definiranje pojmova vezanih uz temu potrebno je za njezino razumijevanje.

1.2. Ciljevi rada

Svrha ovoga rada je pojasniti pojmove vezane u masovne medije i komunikacije te prikazati povijest nastanka normativnih teorija i smjestiti ih u kontekst demokracije. Cilj rada je definirati pojmove masovna komunikacija, masovni mediji te demokracija. Nadalje, cilj je prikazati povijest borbe za slobodu tiska, navesti demokratska načela te prikazati europske zakonske akte kojima se štiti pravo govor te prikazati povijest nastanka normativnih teorija te njihov utjecaj na daljnji razvoj. I na kraju, istaknuti važnost normativnih teorija u suvremenom demokratskom društvu.

1.3. Pregled literature

U radu ću iznijeti stavove i razmišljanja brojnih autora. Zrinjka Peruško u svojoj knjizi *Uvod u* medije definirala je osnovne pojmove vezane uz medije i masovnu komunikaciju. Masovnu komunikaciju definirao je na svoj način i profesor Stjepan Malović u knjizi *Uvod u novinarstvo* koja je neizbježna literatura u području komunikacijskih znanosti, a u njoj, svojim definiranja pojmova vezanih uz komunikaciju, definira i ključne uloge novinara pri zadovoljavanju potreba javnosti. Još jedna obavezna literatura je knjiga profesora Michaela Kunczika i njegove suradnice Astrid Zipfel, pod nazivom *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*. Jedan od najpoznatijih teoretičara komunikacije, Denis McQuail, u svojoj knjizi *Teorija masovne komunikacije* iznio je cijelu komunikacijsku teoriju te knjiga danas služi kao nezaobilazna literatura za svakoga tko ima interes za to područje. Važnost medijske pismenosti i etike ću prikazati kroz članak profesorice Nade Zgrabljić Rotar koja je mnogo pisala o medijskoj etici te prikazala razne dokumente koji štite novinarska prava, ali i prava onih na koje medije utječu, pogotovo djece. Zrinjka Peruško pisala je i o demokratskim načelima, a Peter Dahlgren u knjizi *Politička mreža. Mediji, sudjelovanje i alternativna demokracija* naglašava ulogu demokracije u nerazvijenim zemljama te važnost sudjelovanja građana u održavanu demokracije. Knjiga koja detaljno opisuje prve normativne teorije te je vrlo važna za razumijevanje konteksta nastajanja normativnih teorija je *Četiri teorije o tisku,* nekoliko autora. Iako je knjiga stara, prva je takva knjiga te je zato i relevantna. Knjiga *Normativne teorije masovnih medija. Novinarstvo u demokraciji* uklapa normativne teorije koje su se razvile iz četiri teorije o tisku u demokratsko uređenje zemalja.

1.4. Struktura rada

U prvome ću poglavlju objasniti pojmove masovne komunikacije i masovni mediji te ulogu medija kao društvene institucije. Objasniti ću što čini medijski sustav jedne države te koja je uloga medija kao društvenih institucija. Definirati ću pojmove javnost i javno mnijenje te istaknuti važnost medijske pismenosti i etike u svrhu razumijevanja masovnih medija. U drugome poglavlju ću istaknuti važnost slobode tiska kao uvjet za demokraciju. Prikazat ću kratku povijest tiska te navesti međunarodne standarde u području slobode medija. Nakon toga ću navesti i obrazložiti elemente medijske politike te temeljna demokratska načela: slobodu, jednakost i različitost. U četvrtome poglavlju osvrnuti ću se na izvore normativne obveze te medije i javni interes. Spomenut ću važnost demokracije u nerazvijenim zemljama. Navest ću glavne probleme društvenih medijskih teorija. Pojasnit ću nastanak prvih normativnih teorija te ću opisati prve normativne teorije o tisku: autoritarna, libertarijanska, društveno-odgovorna, sovjetsko-totalitarna. Na kraju opisa ću iznijeti McQuailova razmišljanja o navedenim teorijama te navesti njegova četiri modela normativne medijske teorije: tržišni, društveno-odgovorni, profesionalni i alternativni. U posljednjem poglavlju ću napisati prikaz knjige *Normativne teorije masovnih medija: Novinarstvo u demokratskim društvima*. Autori iznose posljedice *Četiri teorije o tisku,* zatim analiziraju normativne tradicije, modele demokracije i uloge medija u demokraciji. Navest ću karakteristike normativnih teorija te demokratska načela i ulogu novinarstva u demokraciji. Navest ću četiri uloge medija i objasniti ih: nadzorna, olakšavajuća, radikalna, kolaborativna. Na kraju ću se osvrnuti na izazove medijskih uloga i probleme koji onemogućavaju postojanje jedne normativne teorije. U zaključku ću ukratko proći kroz cijeli rad te dati svoje mišljenje o navedenome.

2. MASOVNI MEDIJI I MEDIJSKA ETIKA

Za razumijevanje normativnih teorija masovnih medija, potrebno je pojasniti pojmove masovna komunikacija i masovni mediji. Mediji postoje koliko i ljudska civilizacija, samo se medijski oblici i načela mijenjaju sukladno s vremenom i društvom u kojemu nastaju. Prvi pravi medij bio je tisak. S razvitkom tehnologije i društva, razvijala se i medijska tehnologija te su nastali i drugi medijski oblici. Pod pojmom masovni mediji podrazumijevaju se sredstva masovne komunikacije kojima se prenosi više informacija širokom broju ljudi istovremeno. Može se reći da masovna komunikacija postoji otkad i čovjek, ali je institucionalizirana mnogo kasnije.

Prema Zrinjki Peruško (Peruško, 2011: 8,9), masovna komunikacija kao znanstvena disciplina koja proučava medije i masovnu komunikaciju, institucionalizirana je u SAD-u 1940-ih osnivanjem preddiplomskih, diplomskih i postdiplomskih doktorskih studija novinarstva i masovne komunikacije. Autorica (Peruško, 2011: 9) naglašava da se od samog početka razvoja interesa za medije i komunikacijske teorije te istraživanja medija i masovne komunikacije, govori o dvjema temama: komunikacijskom toku (informacije kao sadržaj, utjecaj medija, tehnologija medija kao oblikujući faktor) i značenju komunikacije (selektivnost publike i zadovoljenje njenih potreba, upotreba medija i medijskog sadržaja, čitanje medijskih poruka, dekodiranje konteksta). Pitanja toka komunikacije danas su povezana s empirijskim istraživanjima, a interes za empirijsko istraživanje masovnih medija nastaje u okviru društvenih znanosti te se razvija 1920-ih na američkim sveučilištima kao dio istraživanja modernizacijskih društvenih promjena koje su vidljive u SAD-u kao posljedica industrijalizacije i urbanizacije. (Peruško, 2011: 10) Glavna pitanja takvih istraživanja bila su kakav je utjecaj masovnih medija te koji su njihovi učinci. Prva empirijska istraživanja su opovrgnula pred-empirijske pretpostavke o jakom i direktnom utjecaju medija, a buduća je matica discipline masovne komunikacije dobila ime *teorija ograničenih efekata*, ističe Peruško (Peruško, 2011: 11).

2.1. Pojam masovnih medija

Osnovna je zadaća masovnih medija proizvoditi i širiti informacije od javnog interesa što široj publici s ciljem informiranja javnosti. Definicija masovnih medija glasi:

> Masovni mediji su institucije koje zadovoljavaju potrebu društva za javnom komunikacijom u kojoj mogu sudjelovati svi pripadnici društva. Masovni mediji su istovremeno komunikacijski oblici/proizvodi, institucije i kulturne formacije. (Peruško, 2011: 15)

Pod pojmom masovni mediji podrazumijevaju se svi kanali putem kojih javnost dobiva informacije: knjiga, novine, časopisi, film, televizija, radio, nosači slike i zvuka. Mediji, prema Peruško (Peruško, 2011: 15), mogu biti lokalni, nacionalni i međunarodni, privatni, javni, državni i *community*, matični i alternativni.[1] Masovni su mediji istovremeno komunikacijski oblici, institucije, organizacije i kulturne formacije. Institucije masovnih medija proizvode i distribuiraju simbolička dobra koja su fiksirana na medij; proizvodi i sadržaji masovnih medija namijenjeni su prodaji i dostupni su svim pripadnicima društva. (Peruško, 2011: 15) Internet se ne ubraja u masovne medije jer proizvodnja sadržaja nije institucionalizirana, a komunikacija je interaktivna.

Stjepan Malović smatra da u 21. stoljeću ništa ne može dogoditi bez da to zabilježe mediji, oni informiraju, zabavljaju, podučavaju te nameću mišljenje, a svijet je bez njih nezamisliv. (Malović, 2005: 11) Malović smatra da se masovni mediji često definiraju kao masovna komunikacija te navodi sedam uvjeta koje moraju zadovoljavati, prema McQuailu: „formalna organizacija, usmjerenost na mnogobrojnu publiku, javnost i otvorenost svima, primatelji su heterogeni ljudi koji žive u različitim uvjetima i na različitim mjestima, mogu istodobno doprijeti do velikog broja ljudi koji žive u različitim uvjetima i na različitim mjestima, mogu istodobno doprijeti do velikog broja ljudi koji su na velikim udaljenostima od mjesta emitiranja poruke, odnos između komunikatora i publike uspostavljaju osobe poznate samo po svojoj ulozi komunikatora, primatelji masovnih komunikacija su pojedinci ujedinjeni u masu koja ima zajedničke interese i slične oblike ponašanja.” (Malović, 2005: 11,12) Smatra da se masovnom komunikacijom bave velike organizacije u kojima je sve podređeno jasnoj proizvodnoj shemi i vrijeme je jedan od glavnih čimbenika. (Malović, 2005: 12)

Prema Peruško (Peruško, 2011: 15) medijske institucije čine medijski sustav koji se razvija pod utjecajem specifičnih političkih okolnosti u svakoj zemlji i temeljem normativnih očekivanja ugrađenih u zakonodavni okvir kojim je reguliran medijski sustav. Medijski je sustav skup svih medija u jednoj državi. Svaka država ima vlastiti medijski sustav koji je reguliran ustavom i posebnim zakonima o medijima, a njegov razvoj ovisi o političkoj situaciji te državi i ljudima koji su na vlasti. Autorica objašnjava (Peruško, 2011: 15,16) da se medijske

[1] *Community* mediji pokreće i održava zajednica s ciljem zastupanja marginaliziranih skupina i tema koje nisu zastupljene u masovnim medijima.

organizacije razlikuju po različitim komunikacijskim ciljevima koje zadovoljavaju (normativna razina), različitim tehnologijama koje omogućavaju pristup publikama u vremenu i prostoru, različitim profesionalnim i organizacijskim potrebama povezanih s proizvodnjom medijskih proizvoda te različitim ulogama u javnoj sferi. Mediji stvaraju javno mnijenje i time pridonose demokraciji, djeluju na tržištu kao kulturne industrije, a većina njihova sadržaja pripada popularnoj kulturi. (Peruško, 2011: 16) Mediji su dio čovjekove svakodnevnice te je on neprestano okružen raznim medijskim porukama. u posljednjih nekoliko godina, život bez medija nije moguć. Čovjek se može probati oduprijeti utjecaju medija, ali nesvjesno će uvijek biti izložen raznim porukama, stoga je vrlo bitno da razumije njihovu ulogu i utjecaj na društvo te da nauči kritički promišljati o njihovim porukama.

Masovni se mediji razlikuju od klasičnih. Prema Peruško (Peruško, 2011: 16) razlikuju se prema vrsti ili sektoru (knjiga, tisak, film, televizija, radio, CD itd.), geografskoj razini i dosegu (lokalni, nacionalni, međunarodni), obliku vlasništva ili upravljačkoj kontroli (privatni, javni, državni, *community*) i prema bliskosti matici javnog i političkog mišljenja (*mainstream*i alternativni mediji).[2]

Malović navodi temeljne funkcije masovnih medija: informacija, zabava, uvjeravanje i transmisija kulture. (Malović, 2005: 55) Prema njemu su masovni mediji visokoorganizirani, interni sustavi, koji se odupiru naglim promjenama, a moć njihova uvjeravanja se očituje prema velikom broju reklamnih poruka. (Malović, 2005: 55)

Pojam *medij* nastao je od latinske riječi *medius* čije je značenje srednji, koji je između. Medij označava posrednika, onoga putem kojega se prenosi komunikacija, a može biti osoba ili materijalni nositelj komunikacije poput papira, radiovalova ili nosača zvuka. (Peruško, 2011: 17) Prikladna je definicija medija ona koja ih označava kao „svaki način, posredovanje ili oruđe, a posebno način komunikacije koji doseže opću javnost i sadrži reklame." (Peruško, 2011: 17) Nadalje, masovni su mediji institucije koje zadovoljavaju potrebu društva za javnom komunikacijom u kojoj mogu sudjelovati svi pripadnici društva, a masovna je komunikacija kao društveni proces i potreba institucionalizirana u masovnim medijima. (Peruško, 2011: 17)

Medijski sustav čine svi masovni mediji jedne države. On je definiran i ograničen političkim granicama države u kojoj se razvija. Sadrži različite medijske sektore koji obuhvaćaju različite tipove medijskih organizacija: tisak, televizija, radio, filmska industrija.

[2] *Mainstream* mediji masovni su mediji koji odražavaju prevladavajuća mišljenja, utjecaje i aktivnosti

(Peruško, 2011: 17) Za definiranje masovnih medija potrebno je najprije raščlaniti kompleksnu društvenu prirodu i raznolikost funkcija koju mediji imaju za pojedinca i društvo.

2.2. Mediji kao društvena institucija

Institucije masovnih medija proizvode i distribuiraju simbolička dobra koja su fokusirana na medij i mogu se reproducirati neograničen broj puta, prema Zrinjki Peruško. (Peruško, 2011: 18) Prema Thompsonu masovna je komunikacija institucionalizirana proizvodnja i distribucija simboličkih dobara putem slanja i pohranjivanja informacija i komunikacije, a publika je dislocirana u vremenu i prostoru, tj. između proizvodnje i potrošnje poruka masovnih medija postoji strukturalno ugrađen prekid. Masovna komunikacija ne mora uključivati masovnu publiku, knjiga koja ja prodana u malom broju primjeraka također se ubraja u masovne medije. (Peruško, 2011: 18)

Mediji nastaju kao društvene institucije koje utjelovljuju vrijednosti i norme povezane s društvenim potrebama za komunikacijom koje zadovoljavaju. (Peruško, 2011: 19) Društvena institucija može se tumačiti kao skup praksi koje se odvijaju prema određenim pravilima ili kao ustanovu koja utjelovljuje neku praksu. Za masovnu je komunikaciju institucija medij. Prema Peruško društvene institucije posreduju sljedeće društvene procese: obrazovanje,

komunikaciju, socijalizaciju, moć. Ona ne mora nužno biti ostvarena i kao organizacija, može nastati postupno, ponavljanjem djelatnosti koje odgovaraju na neku društvenu potrebu. (Peruško 2011: 19)

Ukratko, autorica smatra da mediji shvaćeni kao društvena institucija odgovaraju na potrebu društva za javnom komunikacijom i razmjenom informacija u povijesnom kontekstu i u skladu su s prevladavajućim političkim, kulturnim i ekonomskim uvjetima i vrijednostima. (Peruško, 2011: 19) Medijska je organizacija osnovana namjerno, od strane države ili pojedinca, a njezin se karakter oslanja na prevladavajući karakter medijskih institucija koje su razvijene u pojedinom društvu. (Peruško, 2011: 20) Prema Maloviću društvena odgovornost znači da bi mediji trebali služiti pojedincu i društvu, a to se odnosi i na privatne medije. (2005: 54)

2.3. Mediji, javnosti i masovna komunikacija

Mediji služe javnosti i zadovoljavaju potrebe publike, a moraju ispuniti određene uvjete kako bi opstali u demokratskom uređenju. Peruško smatra da su mediji industrije koje teže profitu i društvene institucije koje od njihova nastanka regulira društvo ili država radi zadovoljavanja određenog javnog interesa, a uloga i funkcija masovnih medija se u današnjem društvu povezuje s doprinosom medija demokraciji. (Peruško, 2011: 25) Mediji javnoj sferi doprinose u tri aspekta: kao čuvari (*watchdogs*), kao oni koji definiraju teme koje su na javnoj raspravi (*agenda setting*) te oni koji filtriraju ulaz u javnost (*gatekeepers*). Malović (2005: 13) posebno ističe ulogu *gatekeepera.* Ističe da masovni mediji interpretiraju složenu stvarnost prema simboličnoj slici malobrojnih, ali važnih glasova: „*Gatekeeperi* otvaraju vrata u dva smjera: ljude puštaju van i unutra." Navedene tri ključne uloge medija nužne su za funkcioniranje demokracije.

Za razumijevanje medijskog doprinosa demokraciji, bitno je razlikovati pojmove *javnost, javno mnijenje* i *javna sfera.* Javnost i javno mnijenje javljaju se u 18. stoljeću, a javnost je idealni tip zamišljene političke zajednice koja argumentirano raspravlja o pitanjima od zajedničkog interesa. (Peruško, 2011: 25) Javno je mnijenje mišljenje javnosti te u modernim društvima ima autoritet koji je usporediv s religijom u tradicionalnim zajednicama. (Peruško, 2011: 25,26) Javna sfera su, prema Habermasu, svi komunikacijski uvjeti pod kojima može nastati diskurzivno oblikovanje mišljenja i volje od strane javnosti koja je sačinjena od građana neke države. (Peruško, 2011: 26) Prema njemačkim teoretičarima, javnost ima četiri povezana, ali odijeljena značenja. Javnost znači bivanje javnim i svima dostupnim, zatim znači javni svijet u suprotnosti s privatnim, javnost je društvena kategorija ili kolektivitet te je javnost objavljenost u apstraktnom značenju koje je pretpostavka javnog mnijenja. (Peruško, 2011: 26) Peruško tumači javnost kao „društveni kolektiv koji svojom međusobnom komunikacijskom interakcijom stvara javno mnijenje; javnost kao kolektiv jedan je od oblika društvenog okupljanja i komuniciranja pojedinaca." (Peruško, 2011: 26) Pripadnici javnosti određeni su zajedničkim interesom ili društvenim problemom oko kojeg osjećaju solidarnost, a kada o njemu počnu diskutirati, kreiraju javnost. Javnost od mase razlikuje aktivni angažman u diskusiji, dakle svaka masa građana nije istovremeno i javnost. (Peruško, 2011: 27)

Javno mnijenje je prema Peruško društvena pojava koja ovisi o ukupnom društveno-ekonomskom, kulturom i demokratskom razvoju društva, a temelji se na stavovima pojedinaca, pripadnika javnosti kao društvenog kolektiva. (Peruško, 2011: 27) Ono uključuje različita i

često suprotstavljena mišljenja i stavove o istim društvenim pitanjima, zbog čega se ne može smatrati suverenom voljom građana, ali je često podloga političkim odlukama u suvremenim demokracijama. (Peruško 2011: 28) Francois Guizot najjasnije je definirao ulogu javnog mnijenja u demokraciji, prema Peruško, naglašavajući potrebu za reprezentativnošću koja se ostvaruje diskusijom koja obvezuje vlast da zajednički traži istinu, publicitetom koji omogućava građanima da budno prate rad vlasti angažirane u traženju istine te slobodom štampe koja potiče građane da sami traže istinu i da je priopće vlasti. (Peruško, 2011: 32)

Pojavila se ideja o javnom novinarstvu. Glavna pretpostavka pokreta javnog novinarstva je da novinarstvo ima svrhu poboljšanja kvalitete građanskog života poticanjem debate, naglašava Denis McQuail. (McQuail, 2010: 182) Vijesti koje bi prenosili javnosti, odabiru sami prema onome što misle da javnost zanima. Novinari su profesionalci, a javnost, osim što mora znati informacije, mora biti uključena u dnevne događaje koji pozivaju na raspravu. Ipak, McQuail smatra da ideja javnog novinarstva nije zaživjela u Europi jer je pozornost bila usmjerena na poboljšanje već postojećeg načina izvještavanja. (McQuail, 2010: 182) Nezadovoljstvo postojećim medijima, dovelo je do podrške potpuno novih oblika, slobodnih od utvrđenih sustava.

Masu se nekad shvaćalo kao „biće koje je podložno zakonu duševnog jedinstva mase, čiji članovi mogu djelovati još samo ideomotorički, dakle bez sudjelovanja volje", ona je stado koje je izgubljeno bez pastira. (Kunczik, Zipfel; 1998: 24) Kasnije je masa počela označavati jednostavno veliki broj recipijenata s njihovim socijalnim vezama, odnosno „skup dvije ili više osoba koji tijekom određenog razdoblja međusobno integriraju, koji se po svojim običajima razlikuju od okoline te su svjesni svog članstva u skupini." (Kunczik, Zipfel; 1998: 25)

Pod masovnom komunikacijom podrazumijevaju se „svi komunikacijski oblici kod kojih se izjave javno prenose tehničkim distribucijskim sredstvima indirektno i jednostrano disperziranoj publici." (Kunczik, Zipfel; 1998: 25) Dakle, informacija se prenosi putem medija uz prostornu ili vremensku distancu između partnera u komunikaciji, a komunikacije je jednostrana, odnosno nema promjene uloga između onoga koji šalje informaciju i onoga tko ju prima. Proces masovne komunikacije objašnjen je ovako:

> U procesu masovne komunikacije proizvode se sadržaji koji su pretežito predviđeni za kratkoročnu upotrebu, u formalnim organizacijama pomoću visoko razvijene tehnologije te se pomoću raznih tehnika (medija) barem potencijalno istovremeno nude velikom broju ljudi (disperzirana publika) koji je anoniman za komunikatora i to javno, bez ograničenja pristupa, na jednostran i indirektan način s određenom periodičnošću proizvodnje, ali kontinuirano. (Kunczik, Zipfel; 1998: 25)

2.4. Medijska pismenost i medijska etika

Za razumijevanje medijskog sustava i utjecaja medija na društvo i čovjeka, potrebno je biti medijski pismen, odnosno biti u stanju kritički promišljati o medijima i informacijama koje oni šalju. Medijska etika bi trebala regulirati sadržaj kojeg mediji prenose, ali uvijek će postojati sadržaji koji nisu etički, važno ih je prepoznati.

Prema Nadi Zgrabljić Rotar medijska je pismenost dio komunikacijskih znanosti koji se razvija u zasebno područje kao posljedica komunikacijskih trendova. (Zgrabljić Rotar, 2008: 43) Komunikacijsku revoluciju uzrokuju industrijalizacija, komercijalizacija i globalizacija masovne kulture, a internet i njegov utjecaj na interpersonalnu komunikaciju otvorili su novo poglavlje u komunikaciji. (Zgrabljić Rotar, 2008: 43) Razvoj novih medija promijenio je razvoj ljudske svijesti, njihov je utjecaj promijenio čovjekove navike, a postali su neizbježni. Odnos prema medijima promatra s dva osnovna stajališta. Jedni se zalažu za potpunu slobodu medija, a drugi smatraju da tu slobodu treba ograničiti u slučajevima kad djeluju štetno na pojedine skupine društva. (Zgrabljić Rotar, 2008: 44) Rotar smatra da ograničenja nisu dobra jer su standardi dosegnutih sloboda medija pokazatelj političke kulture i slobode društva u cjelini. (Zgrabjić Rotar, 2008: 45) Medijska je pismenost bitna upravo zbog utjecaja novih medijskih trendova na građane i djecu, najranjiviju skupinu.

Nadalje, Rotar navodi definiciju medijske pismenosti s konferencije o medijskoj pismenosti iz 1992: ”Medijska je pismenost sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija.„ (Zgrabljić Rotar, 2008: 45) Medijska pismenost zahtijeva razvijanje znanja za razumijevanje medija, drugim riječima ona omogućava:

- kritičke kompetencije za razumijevanje medijskih sadržaja koje stvaraju sposobnost tumačenja i kritičkog vrednovanja sadržaja
- tehničke kompetencije za pristup medijima
- praktične kompetencije za stvaranje medijskih poruka, odnosno pisanje nekih sadržaja bilo u klasičnim medijima ili u novim medijima. (Zgrabljić Rotar, 2008: 46)

Znanstveno-teorijski okvir u tumačenju medija polazi od pretpostavki da mediji konstruiraju našu stvarnost koristeći se simboličkim jezicima koje nije moguće razumjeti bez medijske pismenosti, mediji omogućavaju stabilnost u društvu te priskrbljuju kontinuitet društvenih vrijednosti, nisu ni dobri ni štetni- mogu doprinijeti kulturnom napretku, kao i izazvati frustracije i strah. (Zgrabljić Rotar, 2008: 46) Autorica naglašava da medijska pismenost priprema građane za osviješteno korištenje medija te kritičko primanje medijskog sadržaja. (Zgrabljić Rotar, 2008: 47) Treba razumjeti cjelovitu proizvodnju i procesuiranje

sustava različitih simbola pomoću kojih se odvija masovna komunikacija. Svaki se medij po nečemu razlikuje, a njihov jezik treba naučiti, jednako kao i njihove zakone i norme, etiku, profesionalizaciju te temeljna ekonomska načela.

UNESCO je pokrenuo pitanje nove pismenosti, a 1982. na međunarodnom simpoziju *Odgoj za medije*, 19 europskih zemalja prihvatilo je *Deklaraciju o medijskom odgoju* koja je definirala pojam i ciljeve medijskog odgoja, a navodi ih Rotar (Zgrabljić Rotar, 2008: 49):

- medijski odgoj teži obuhvatiti sve medije i sve simboličke jezike javne komunikacije
- medijski odgoj teži učenju o medijima i njihovoj prirodi, a ne o uporabi medija u učenju i edukaciji, odnosno o medijima kao pomoćnim sredstvima u nastavi
- medijski odgoj ima za cilj razvijati kritičke sposobnosti za razumijevanje medija i praktične sposobnosti za izražavanje pomoću medija i u medijima
- medijski odgoj mora koristiti međunarodna iskustva razmjenom znanja i rezultata empirijskih istraživanja
- države trebaju pružiti potporu uključivanja odgoja za medije u sve razine obrazovanja (…)

Prema Rotar predmet istraživanja medijske pismenosti može se podijeliti na medijske navike, medijske sadržaje i utjecaje te medijsku regulaciju, samoregulaciju i etiku medija. (Zgrabljić Rotar, 2008: 50) Istražuju se navike korisnika medija koje uključuju učestalost korištenja pojedinih medija, sadržaj kojeg prate putem medija, dobne skupine korisnika pojedinih medija itd. Cilj je medijske pismenosti da se korisnike upozna sa štetnim sadržajima koje prenose mediji poput stereotipa, reklama i pornografije. (Zgrabljić Rotar, 2008: 51) Reklame imaju najveći utjecaj na korisnike medija, a njihov jedini cilj je da natjeraju potrošače na kupnju određenog proizvoda. Korisnici medija ne obraćaju pažnju na njih, ali one nesvjesno postaju dio čovjekove svijesti. Također, mediji potiču razne stereotipe u skladu s kojim s mijenjaju razni trendovi. Medijska pismenost ima za cilj ukazati na te stereotipe te smanjiti njihov utjecaj na korisnike. (Zgrabljić Rotar, 2008: 52)

Dakle, masovni mediji zadovoljavaju potrebu društva za javnom komunikacijom, a mogu biti različiti komunikacijski oblici, institucije, organizacije i kulturne formacije. Mediji kao društvene institucije utjelovljuju vrijednosti i norme povezane s potrebama društva za komunikaciju koju zadovoljavaju. Mediji imaju posebne uloge u društvu i u skladu s njima zadaće koje moraju ispuniti da bi osigurali javnu komunikaciju. Oni služe javnosti kao čuvari jer nadziru vlast, određuju teme javnog reda te odlučuju koje će informacije doći u javnost. Masovna je komunikacija prenošenje informacija javno putem tehničkih sredstava velikom broju ljudi istovremeno. Javnost dobije veliki broj informacija i nema mogućnost *feedbacka.* Iz to razloga se polako uvodi medijska pismenost kao obavezna grana školovanja jer je cilj medijske pismenosti naučiti ljude da kritički promišljaju o dobivenim informacijama te da od

toliko informaciju odaberu one relevantne i istinite te na kraju razviju vlastiti stav o važnim temama. Osnovna je zadaća novinara iznositi provjerene informacije javnosti te slijediti određene etičke norme. Etičke norme i kodeksi su temelj profesionalnog i odgovornog novinarstva u demokraciji. U sljedećem poglavlju će se razjasniti pojam demokracije i uloga medija u demokraciji.

3. SLOBODA TISKA KAO UVJET ZA DEMOKRACIJU

Demokracija je oblik vladavine naroda u kojemu svi imaju pravo glasa te se svačiji glas uzima u obzir. Većina zemalja u svijetu je demokratskog uređenja, iako postoje još države koje nisu prihvatile demokraciju. Da bi demokracija dosegla zadovoljavajuću razinu građanske slobode, nužno je da mediji i novinari nisu pod kontrolom vlade. Slobodan tisak je temelj slobodnog društva, odnosno demokracije. Put do njegove slobode bio je dugotrajan i težak te se povijest pobrinula da je danas tisak puno manje ovisan o vlasti, nego tada. Ovo poglavlje će prikazati povijest tiska i ukidanje cenzure, što je nužni uvjet za slobodu. Dati će uvid i u europske standarde medijskih politika te prikazati na koje načine europske zemlje reguliraju pitanje medija kroz zakonodavstvo.

3.1. Kratka povijest tiska

Borba za slobodu tiska trajala je mnogo godina kao i put do ukidanja cenzure. Nakon Gutenbergovog izuma tiskarskog stroja (oko 1440. godine), institucionalizirane su mjere cenzure. Papa je 1487. naložio da se ništa ne smije tiskati bez odobrenja rimske kurije ili njenih zamjenika, a 1559. objavljen je Papin prvi indeks kojim se zabranjivala proizvodnja, kao i rukopisi Martina Luthera Kinga i Thomasa Müntzera.[3] Zakonitost novinske cenzure nije dovedena u pitanje do 18. stoljeća.

Prema Kuncziku i Zipfel najvažniji argumenti za slobodu tiska nastali su istodobno s Hobbesovim obrazloženjem za nužnošću cenzure. (Kunczik, Zipfel; 1998: 61) John Milton je u *Aeropagitici* 1644. podsjetio da su cenzuru uveli papa i inkvizicija te je istaknuo nemogućnost potpune cenzure koja bi dovela do potiskivanja istine. Onemogućila bi pronalaženje istine putem javnog argumentiranja, a istina se može pronaći samo ako se uzme u obzir da i drugi mogu biti u pravu. John Milton zagovarao je slobodu u okvirima vladajućeg sustava koja se trebala zajamčiti samo odgovornoj eliti. (Kunczik, Zipfel; 1998: 62)

U Engleskoj je cenzura ukinuta 1765. neobnavljanjem zakona o dozvolama, a od 1771. bilo je slobodno izvješćivanje o parlamentu. Američka i francuska *Deklaracija o ljudskim*

[3] Martin Luther King je inicijator i vođa borbe za prava crnaca u Americi 1960-ih te osnivač protestantizma. Crkva ga je osudila jer je na vrata crkve u Wittenbergu objesio 95 teza u kojima kritizira plaćanje oprosta crkve. Thomas Müntzer bio je radikalan njemački propovjednik i teolog te vođa njemačkog plemićkog ustanka koji je prerastao u seljački rat. Bio je uhićen i mučen te je na kraju preminuo.

pravima proglasile su slobodu tiska 1776., odnosno 1789. godine. Sloboda tiska prihvaćena je 1791. kao prvi amandman u Ustavu Sjedinjenih Američkih Država. (Kunczik, Zipfel; 1998: 62)

U Njemačkoj su cenzuru kritizirali Karl Marx i Friedrich Engels u 19. stoljeću. Autori navode da je Marx 1842. pisao da kad je narod prisiljen slobodne rukopise smatrati nezakonitim, privikava se nezakonito smatrati slobodnim, slobodu nezakonitom, a zakonito neslobodnim te na taj način cenzura ubija duh države. Engels je tvrdio da ga cenzura ne može spriječiti da piše slobodno jer svoje misli ne može ubiti, a da autor koji nije cenzuriran ne vrijedi ništa. (Kunczik, Zipfel;1998: 62)

Kunczik i Zipfel smatraju da sloboda tiska napreduje, iako ima zemalja u kojima nije oživotvorena. Institucija koja se drži zaštitnicom slobode tiska Međunarodni je zavod za tisak, osnovan 1951. u Zürichu. U Centru za slobodu informacije u Missouriju, razvijeno je mjerilo da mjerenje slobode tiska u pojedinim zemljama, odnosno indeks neovisnosti tiska i mogućnosti kritike. (Kunczik, Zipfel; 1998: 63)

3.2. Međunarodni standardi u području slobode medija

Današnji međunarodni standardi medijskih politika uključuju zajedničke europske standarde u području medijskih politika i slobode medija. Prema Peruško regulacija pitanja vezanih uz komunikacijske medije pojavila se s pojavom tiska kao medija. Prvo zakonodavstvo nije se zanimalo za slobodu informiranja, već za to da države ne čine nepodopštine preko medija, poput *Konvencije o zabrani emitiranja propagande preko nacionalnih granica.* (Peruško Čulek 1999: 111) Medijske se politike mijenjaju s mijenjanjem stavova o ulozi medija u društvu, a primjer takve promjene je potpuni prelazak na deregulaciju u području masovnih medija u zapadnoj Europi početkom 80-ih godina.

Peruško navodi da je u Ujedinjenim narodima Liga naroda 1936. godine u Ženevi održala *Prvu svjetsku međunarodnu konferenciju*, posvećenu upotrebi radiodifuzije u propagandne svrhe. Razvoj radija kao medija prvi je put omogućio da se preko državnih granica određeni sadržaji komuniciraju široj publici. U Ženevi je 26 država potpisalo *Konvenciju o upotrebi radiodifuzije u interesu mira*. Organizacija Ujedinjenih naroda je na svom prvom zasjedanju 1946. smjestila pitanje slobode izražavanja i informiranja u osnovna ljudska prava. (Peruško Čulek, 1999: 112) Razvijanje i unapređivanje ljudskih prava smatra se jednim od osnovnih ciljeva djelovanja Ujedinjenih naroda. Članak 19 *Univerzalne deklaracije o ljudskim*

pravima (1948.) sadrži pravo na slobodu mišljenja i izražavanja koje uključuje pravo na traženje, primanje i odašiljanje informacija i ideja, bilo kojim medijem izražavanja, bez obzira na granice. (Peruško Čulek, 1999: 113)

UNESCO pomaže u restrukturiranju medijskih sustava zemalja srednje i Istočne Europe, radi bržeg povratka slobode informiranja. U studenom 1989. na sjednici Generalne konferencije, usvojena je nova strategija u području komunikacije i medija, a temelji se na slobodi protoka ideja i podloga je aktivnosti kojima je cilj podupiranje slobodnog proteka informacija na međunarodnom planu. (Peruško Čulek, 1999: 113) U skladu s novom strategijom, aktivnosti UNESCO-a odvijaju se u području razvoja medije i demokracije, javnog emitiranja, promocije nezavisnosti i pluralnosti medija, kao i nasilja u medijskom sadržaju i pitanja pristupa žena medijima.

Organizacija o Europskoj sigurnosti i suradnji (OESS) započela je s radom 1973. godine, a bavi se pitanjem slobode informiranja kao temeljno ljudsko pravo. Zemlje članice nisu bile složne oko pitanja slobode protoka informacija. U novije vrijeme, aktivnosti OESS-a smještaju se u kontekst razvoja civilnog društva, a strategija se temelji na većoj uključenosti nevladinih organizacija. Razvoj nezavisnih medija smatra se temeljnim preduvjetom funkcioniranja civilnog društva. (Peruško Čulek, 1999: 115)

Vijeće Europe je „europska regionalna organizacija čije se cjelokupno djelovanje temelji na zaštiti i unapređivanju ljudskih prava." (Peruško Čulek, 1999: 115) Uvjet za članstvo je potpisivanje *Europske konvencije o ljudskim pravima*, a države za članstvo moraju zadovoljiti tri kriterija: višestranački parlamentarni sustav, tržišnu ekonomiju i odgovarajuću zaštitu ljudskih prava. Vijeće Europe dosta se posvećuje pitanjima medija i njihovoj ulozi i demokratskom društvu. Europska kulturna konvencija druga je os cjelokupne aktivnosti Vijeća, a treća je Europska konvencija o televiziji bez granica. (Peruško Čulek, 1999: 116) Zalaže se za razvijanje slobode izražavanja i informiranja u pluralističkom demokratskom društvu te slobodan protok informacija i ideja, kao i podupiranje nezavisnih medija koji odražavaju različitost stavova i kultura. (Peruško Čulek, 1999: 116) Rad Vijeća se temelji i na *Deklaraciji i slobodi izražavanja i informiranja* iz 1982., a pitanja koja ulaze u okvir medijske politike Vijeća uključuju pitanja medijske koncentracije, novinarskih sloboda, prava pristupa informacijama u posjedu javnih vlasti, javnog emitiranja, proizvodnje, ali i uža pitanja koja se tiču medija i nasilja. (Peruško Čulek, 1999: 116)

Temeljna načela djelovanja Vijeća Europe sadržana su u *Statutu Vijeća Europe*, a osnovni cilj organizacije se temelji na *Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.* Vijeće slobodu izražavanja i slobodu medija definira kao inherentni dio demokratskog društva, a ulogu medija povezuje s konceptom javnosti i konceptom slobodne političke debate. (Peruško Čulek, 1999: 117) Članak 10. Europske konvencije o ljudskim pravima definira temeljnu normu u zaštiti slobode medija:

1. Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i primanja i odašiljanja informacija i ideja bez miješanja od strane javnih vlasti i bez obzira na granice. (…)
2. Upražnjavanje ovih sloboda, stoga što to podrazumijeva dužnosti i odgovornosti, može biti podvrgnuto formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama, koje su propisane zakonom, a nužne su u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala (…) (Peruško Čulek, 1999: 117)

Povrede medijskih sloboda zaštićene su Europskim sudom za ljudska prava, a traži se da svako ograničenje slobode izražavanja bude određeno zakonom te da imaju legitimne ciljeve: štite javni interes, štite individualna prava, održavaju autoritet i nezavisnost sudstva.(Peruško Čulek, 1999: 118)

Deklaracija o slobodi izražavanja i informiranja iz 1982. sadržava temeljne ciljeve i preporuke državama članicama za smjernice njihovih nacionalnih medijskih politika, ali je i izraz principa i temeljnih vrijednosti europskih demokracija. (Peruško Čulek, 1999: 119) Deklaracija štiti slobodu informiranja i izražavanja kao temeljno ljudsko pravo te potiče pluralnost i različitost izvora. Ciljevi medijske politike koja se promiče preko Vijeća Europe:

- Zaštita slobode informiranja i izražavanja u skladu sa stavkom 1. članka 10 *Europske konvencije o ljudskim pravima*;
- Odsutnost cenzure, ili bilo kakve arbitrarne kontrole i ograničenja, na sudjelovanje u informacijskom procesu, medijskom sadržaju, i emitiranju ili diseminaciji informacija;
- Razvoj otvorenih informacijskih politika u javnom sektoru, uključujući pristup informacijama i mogućnost da svi pojedinci slobodno sudjeluju u raspravi o političkim, društvenim, ekonomskim i kulturnim pitanjima;
- Promocija međunarodne suradnje i pomoći preko javnih i privatnih kanala radi podupiranja slobodnog protoka informacija i poboljšanja komunikacijskih infrastruktura i stručnosti. (Peruško Čulek, 1999: 120)

Osim temeljnih dokumenata, Viječe Europe donijelo je različite rezolucije u kojima su obuhvaćena pitanja ravnopravnosti žene i muškarca, nasilja u medijskim programima, djece i zaštite maloljetnika u programima medija, ovisnost o duhanu, drogama i alkoholu. (Peruško Čulek, 1999: 121) Kao temeljni dokumenti medijske politike, usvojeni su *Plan akcije o strategijama za promociju medija u demokratskom društvu* i dvije rezolucije. Prva se odnosi na

potrebu podupiranja javnih radiodifuzijskih modela, a druga na novinarske slobode i ljudska prava te temeljni principi novinarske etike. (Peruško Čulek, 1999: 122)

Europska unija se u pogledu slobode i prava na informiranje poziva na usvojene standarde Vijeća Europe. Medijska politika Europske unije nije usmjerena pravim temama medijske politike, već je sastavni dio njenih ukupnih ekonomskih ciljeva. Sve mjere medijske politike namijenjene su nadilaženju rascjepkanosti europskog audiovizualnog prostora uz istovremeno očuvanje različitosti europskih kultura, društava, tradicije i povijesti. (Peruško Čulek, 1999: 124,125)

Pojam demokracije bez slobodnog novinarstva, odnosno tiska kao najstarijeg medija. Kroz cijelu povijest do danas su se osnivale razne organizacije, pisali razni pravilnici te osnivale komisije da bi se riješilo pitanje slobode tiska. Mediji u demokraciji nose velike odgovornosti opisane u raznim normativnim teorijama. U sljedećem poglavlju će se prikazati temelji na kojima se grade normativne teorije u demokraciji, a kasnije i povijest nastanka teorija.

4. MEDIJSKE POLITIKE I DEMOKRACIJA

Zrinjka Peruško Čulek smatra da je organizacija medijskog sustava jedna od ključnih čimbenika procjene demokratičnosti društva. Politička i društvena demokratizacija ne može se odvijati bez promjena u ukupnom medijskom sustavu, a medijski se sustav treba uskladiti s demokratskim društvom kojem se teži. Sloboda izražavanja i sloboda medija središnje je mjesto funkcioniranja demokracije kao oblika vladavine. Normativno uređenje medijskog sustava medijskom politikom zapravo je dio institucionalizacije suvremenog demokratskog društva. (Peruško Čulek 1999: 9)

4.1. Elementi medijske politike

Medijski je sustav u velikoj mjeri definiran medijskom politikom koja se manifestira preko zakonodavstva, ističe Peruško, a u pozadini medijskih politika se nalaze vjerovanja o ulozi medija i njihovu utjecaju na društvo. Te pretpostavke oblikuju normativna rješenja u medijskom sustavu i definiraju mjere, ciljeve i aktivnosti koje država poduzima da mediji zauzmu u društvu očekivanu ulogu. (Peruško Čulek, 1999: 87)

S obzirom da postoji mnogo različitih stavova o tome kakvi bi mediji trebali biti, za njihovu analizu su zanimljive teorije koje govore o ulozi medija u društvu. Normativna teorija prema Peruško funkcionira kao skup pretpostavki o poželjnoj ulozi medija i komunikacijskog sustava u društvu pri analizi ili istraživanju, ali se može promatrati i kao *common sense* teoriju koju svako društvo ima u očekivanjima od medijskog sustava. (Peruško Čulek, 1999: 87,88) Autorica je definirala medijsku politiku kao „skup ciljeva, mjera i aktivnosti koje država poduzima ne bi li medijski sustav organizirala tako da mediji zauzmu u društvu onu ulogu koja se u normativnoj medijskoj teoriji od njih očekuje.” (Peruško Čulek, 1999: 88)

Elementi medijske politike su zakonodavstvo, institucije i mjere. Zakonodavstvo je prema Čulek, način osiguranja i konkretizacije međusobnih prava i obveza građana i države u pravnoj državi. (Peruško Čulek, 1999: 88) Zakoni definiraju identitet društva, a medijska je politika okvir u kojemu možemo analizirati konkretizaciju prava u sferi civilne autonomije. Osnovno je pitanje u vezi zakonodavstva medija doseg opravdane državne regulacije medija. (Peruško Čulek, 1999: 88) Svaka država ima uređene zakone po kojima funkcionira sustav, a

mediji su također zakonski regulirani. Tijekom povijesti je bilo raznih načina regulacije medija, a najomraženiji, koji je i dan danas prisutan, je cenzura medija.

Institucije su tijela koja reguliraju pitanja medija u pojedinoj zemlji, a razlikuje ih različita pravna tradicija i duljina demokratske prakse. (Peruško Čulek, 1999: 89) Institucije s pranim funkcijama su ustavni i drugi sudovi koji se bave administrativnim pitanjima ili civilnim tužbama, a njihova s uloga sastoji u definiranju principa temeljnih sloboda, odlučivanja o granicama moći izvršne vlasti te o prvima pojedinaca. (Peruško Čulek, 1999: 89) Uloga ustavnih sudova je vrlo bitna jer država mora osigurati slobodu izražavanja pojedinaca i slobodu tržišne utakmice, kao i jednak pristup komunikacijskom sektoru svim građanima.

Nezavisna regulatorna tijela, tumači Peruško (Peruško Čulek, 1999: 89), imaju različite funkcije, ali njihova uloga uključuj pravo da nadgledaju difuzne organizacije te da donesu sankcije ako one ne izvršavaju svoje pravne obaveze. Autorica zaključuje da je medijska politika ipak rezultat utjecaja države na medije, negoli društva. (Peruško Čulek, 1999: 89)

Suvremene su liberalne demokracije u razumijevanju medijskog sustava kao autonomnog od vladavine, a povezanost vladavine s upotrebom medija glavna je karakteristika nedemokratskih političkih sustava, prema Peruško. (Peruško Čulek, 1999: 91)

Nadalje, autorica objašnjava da se u odnosu medija i politike mogu identificirati tri faze. U apsolutizmu uloga medija u pravom smislu riječi ne postoji, u ustavnim monarhijama nema jasne granice između medija i politike, a u parlamentarnim demokracijama se odnos medija i politike isprepleće. (Peruško Čulek, 1999: 91) Danas postoje četiri tipa odnosa države i medija, liberalne demokracije, destrukturirane ili nekonsolidarne predsjedničke demokracije, autoritarizam i totalitarizam. U svakom tipu se drugačije očituje kontrola nad medijima, a autorica smatra da postoje četiri područja u kojima se vidi stupanj državnog nadzora nad medijima. Zakonski okvir može pogodovati ili većoj nezavisnosti medija ili većoj državnoj kontroli. Drugo područje procjene se odnosi na stupanj arbitrarnosti izvršne vlasti u odnosu na medije, odnosno upotreba upravnog aparata za kontrolu medija. Ekonomska prisila ili kontrola od strane države također može ograničiti medijsku slobodu, a mogući su i prikriveni oblici ekonomskog pritiska u kojima se zadržava monopol nad distribucijom novina, daje se financijska potpora samo odabranim medijima, ili se stvaraju takvi uvjeti koji onemogućavaju djelatnost nezavisnih medija. (Peruško Čulek 1999: 92) Naposljetku, nasilje može biti prisutno kao aktivno zlostavljanje novinara.

4.2. Temeljna načela medija za demokraciju

Temeljni standardi medija uključuju slobodu, jednakost i različitost. Sloboda medija temeljni je preduvjet za njihovo djelovanje u demokratskom društvu te za ostale uloge i funkcije koje obavljaju mediji. (Peruško Čulek 1999: 103)

Da bi mediji u jednom društvu bili slobodni, zakonodavstvo mora omogućiti potpuni izostanak cenzure ili drugih mehanizama koji ograničavaju slobodno izražavanje novinara. Također, potrebno je medijima omogućiti pristup svim važnim informacijama, a s druge strane i publici koja ima pravo o svakoj informaciji stvoriti mišljenje i stavove. Peruško spominje da je i poželjna odsutnost utjecaja vlasnika medija ili oglašivača na sadržaj i izbor vijesti te aktivna i kritička uredničke politika u domeni vijesti, a inovativna i kreativna u odnosu na umjetnost i kulturu. (Peruško Čulek, 1999: 103) Velike korporacije i tržišni mehanizmi mogu najviše ograničiti slobodu medija:

> U zapadnim demokracijama, velike korporacije i tržišni mehanizmi, koji su po tradiciji demokratskog ustroja, izvan dosega parlamentarnih skupština i njihova zakonodavstva, postaju oni elementi koji mogu najviše suziti slobodu o kojoj je ovdje riječ. Stoga je u analizi suvremenog medijskog zakonodavstva potrebno obratiti pažnju i na onaj dio zakonodavstva koji određuje pravila tržišne utakmice između medija (...) (Peruško Čulek, 1999: 104)

Jednakost se, prema Peruško, u političkoj domeni iskazuje u jednakoj mogućnosti artikuliranja političkih opcija, a u ekonomskoj kao jednaki tretman s obzirom na cijenu i druge uvjete svih potencijalnih oglašivača. (Peruško Čulek, 1999: 104) Jednakost kao standard funkcioniranja medija se temelji na „profesionalnom novinarskom standardu koji uključuje pravednost, istinitost i neutralan stav medija prema različitim političkim ili društvenim stavovima ili grupama." (Peruško Čulek, 1999: 105) Također, svi građani moraju imaju jednaku mogućnost pristupu medijima i primanju informacija.

Raznolikost u medijima osigurava jednu od temeljnih demokratskih funkcija. Jednakost se medijskom sustavu povećava koliko on više zadovoljava kriterije raznolikosti, prema McQuailu: „u tipovima medija, u sadržajima, teritorijalnom obuhvatu, po tipu ciljane publike, po jeziku, nacionalnom ili kulturnom opredjeljenju, po politici ili ideologiji." (Peruško Čulek, 1999: 105)

> Princip raznolikosti se ostvaruje ako mediji odražavaju različite društvene, ekonomske i kulturne realnosti, ako omogućavaju pristup glasovima različitih društvenih i kulturnih manjina, ako djeluju kao forum za različite interese i poglede, te ako pružaju mogućnost izbora različitog sadržaja i njegovu raznolikost koja odgovara uvijek novim potrebama publike. (Peruško Čulek, 1999: 105)

Prema Peruško (Peruško Čulek, 1999: 106), medijska politika bi trebala biti uređena tako da mediji imaju ulogu informiranja građana o bitnim informacijama, nadziranja i istraživanja procesa odlučivanja u društvu te moraju osigurati javni prostor za sve aktere koji predstavljaju različite poglede.

Peter Dahlgren smatra da u današnje vrijeme nema univerzalnog demokratskog uređenja, iako postoje zajednički kriteriji i načela. (Dahlgren, 2013: 9) U Europskoj uniji postoje razlike koje se tiču političke tradicije, građanstva, pretpostavkama o otvorenosti, koncepta onoga što čini društvo itd. (Dahlgren, 2013: 9) Demokracija se u posljednjih nekoliko desetljeća ukorijenila u države koje su prije bile autoritarne, a u nekim dijelovima svijeta se pokušava utvrditi nešto što bi se iole moglo nazvati demokracijom. Demokracija ima dugačku neuravnoteženu povijest te kombinira elemente koji moraju funkcionirati zajedno da bi sustav mogao funkcionirati, od formalnih institucija do vrijednosti. (Dahlgren, 2013: 10) Politička participacija je također oblikovana brojem različitih teorijskih tradicija. Demokracija zahtijeva sudjelovanje građana, ali postoje razne verzije u kojemu obliku i na koji način bi se to odvijalo. (Dahlgren, 2013: 11)

5. PRVE NORMATIVNE TEORIJE

McQuail (McQuail, 2010: 162) smatra da masovni mediji ne samo da utječu na društvo, već i služe ispunjavanju društvene svrhe. Neki učinci su pozitivni, primjerice širenje informacija, izražavanje različitih stavova, pomoć pri stvaranju javnog mnijenja te poticanje debate. Postoji mnogo različitih mišljenja o tome što bi mediji trebali biti, čime bi se trebali baviti i kome služiti. Normativne teorije o medijima odnose se na ideje koje javnost očekuje od medija da će ih ispuniti.

5.1. Izvori normativne obaveze

McQuail ističe da mediji u slobodnom društvu nisu u vlasništvu vlade te ne moraju raditi u korit društva. Njihove službene odgovornosti nisu drugačije od onih od običnih građana i društvenih organizacija te se od njih zahtijeva da nikome ne nanesu zlo. Slobodni su da odrede svoju ulogu u društvu. Ipak, kroz povijest su nastala neka nepisana medijska pravila, a i određeni vanjski pritisci koje je nemoguće ignorirati.

Prvi izvori normativnih očekivanja su oni koji proizlaze iz povijesnog konteksta koji je oblikovao medijske institucije, navodi McQuail. (McQuail, 2010: 162) U većini je demokracija uska povezanost između demokratskih političkih institucija i uloge medija kao nositelja vijesti i stvaratelja mišljenja. Drugo, medije veže jasno izražen stav javnosti o tome što bi trebali raditi. Još jedan izvor utjecaja na medije su vlada i njezini agenti o kojima ovisi nezavisnost medija o stavovima vlade. Nadalje, moćni pojedinci mogu biti oštećeni putem medija, stoga ih strogo prate ili pokušavaju utjecati na njih. Ukratko, izvori normativnih očekivanja mogu se svesti na: društvene i političke teorije tiska, profesionalne teorije i praksu novinarstva, javno mnijenje, javnost kao publiku, medijsko tržište, državu i njezine agencije, zainteresirane stranke u društvu na koje mediji utječu. (McQuail, 2010: 163)

5.2. Mediji i javni interes

Postoji javni interes oko toga kako bi se mediji trebali ponašati. Prema McQuailu (Mc Quail, 2010: 164) mediji obavljaju vrlo bitne zadatke u suvremenom društvu te je u općem interesu da su ti zadaci dobro odrađeni. trebao bi postojati medijski sustav koji je rukovođen

istim principa koji vode ostatak društva. Posebno je važno da mediji ne uzrokuju društvene probleme. Problem u praksi je u tome što se kontrola medija ne poklapa s inzistiranjem na slobodi izražavanja, a mediji često ne služe javnosti, već slijede svoje osobne ciljeve koji su određeni kulturalnim, profesionalnim ili političkim uvjetima, a najčešći je cilj stvaranje što većeg profita. uvijek će postojati različiti stavovi o tome što je dobro za društvo te je u tom slučaju poželjno da mediji ne slijede nikakve norme. Također, mediji često miješaju ono što je od javnog interesa s onime što zanima javnost, a to mijenja odgovornost prema normama, etici i društvenim vrijednostima. (McQuail, 2010: 164)

McQuail (McQuail, 2010: 164,165) navodi Heldove dvije verzije onoga što sačinjava javni interes. Stav većine zastupa mišljenje da bi mediji trebali pružiti publici ono što ona želi te zadovoljiti korisnike na medijskom tržištu. Stav zajedništva zastupa mišljenje da bi javni interes trebao biti odlučen prema referenci na dominantnu vrijednost ili ideologiju. O onome što je dobro bi odlučivali čuvari ili stručnjaci. (McQuail, 2010: 165)

Glavni kriteriji javnosti za medijsku strukturu su prema McQuailu (McQuail, 2010: 165): sloboda objavljivanja, pluralnost vlasništva, opsežan doseg, različitost medijskih kanala i formata. Što se sadržaja tiče, kriteriji su: različitost informacija, mišljenja i kulturalna, podrška javnom redu i zakonu, visoka kvaliteta informacija i, podrška demokratskom političkom sustavu, poštivanje internacionalnih obveza i ljudskih prava te pojedinca. (McQuail, 2010: 165)

5.3. Masovni mediji i društvene promjene

Kunczik i Zipfel smatraju da se društvena funkcija masovnih medija tematizira u okviru modernizacijskih teorija koje su koncipirane u odnosu na problematiku manje razvijenih zemalja. (Kunczik, Zipfel; 1998: 41)

Navode teoriju Davida McClellanda o tome da se iza protestantske etike krije motiv za učinkom: „Motivacija za učinkom označava motivaciju da sami sebi postavimo relativno visoka mjerila prema kojima se onda želimo i ravnati.” (Kunczik, Zipfel; 1998: 41) McClelland pokušava naći vezu između gospodarskog rasta ili stagnacije i postojanja motivacije za učinkom među pučanstvom. Prema njemu je motivacija za učinkom posljedica odgoja djece u kojem je naglašen samosvijest, ali u umjerenom obliku. Kao odrasla osoba će takvo dijete biti u stanju preuzeti poduzetničke uloge i veliku odgovornost. (Kunczik, Zipfel; 1998: 41,42)

McClelland promišlja o tome koje bi posljedice njegova razmišljanja mogle imati za ubrzanje gospodarskog razvoja u nerazvijenim zemljama te dolazi do zaključka da se tradicionalne norme moraju zamijeniti s novima, ako se želi doći do napredne materijalne kulture. On naglašava važnost ideoloških pokreta koji su utočište emocionalne sigurnosti i novi autoritet. (Kunczik, Zipfel; 1998: 42) Za put u modernost on preporučuje specifične metode: stvaranje upućenog javnog mnijenja kakvo postoji u slobodnom tisku, emancipacija žena koje odgajaju sljedeću generaciju, značenje inozemnog odgojnog utjecaja za povećanje motivacije za učinkom. (Kunczik, Zipfel; 1998: 42,43)

Daniel Lerner smatra da su komunikacijski sustavi pokazatelji i nositelji socijalne promjene koja se pritom odvija u jednom smjeru, od usmenog prema medijskom komunikacijskom sustavu, pri čemu je usmeni put tradicionalni, a medijski sustav odgovara modernim društvima. (Kunczik, Zipfel; 1998: 43) Lerner na lokalne kulture gleda kao na prepreke koje treba prebroditi na putu do modernog društva, prijelaz s tradicionalnog na moderno na individualnoj razini smatra se povezanim s promjenom karaktera. (Kunczik, Zipfel; 1998: 43)

Wilbur Schramm komunikaciju shvaća kao instrument za kontrolu "društvene temperature" koja se povećava stimulacijom želja, a smanjuje širenjem pozadinskih informacija. (Kunczik, Zipfel; 1998: 46,47) Smatra da poboljšani protok informacija stvara klimu za nacionalni razvoj te bi manje razvijene zemlje trebale provesti dobro promišljeni program za razvoj masovnih medija. (Kunczik, Zipfel; 1998: 47)

5.4. Glavni problemi društvene medijske teorije

Postoje razni problemi u odnosu između medija i društva. McQuail naglašava da područje normativnih teorija proizlazi iz problema koji se odnose na medijsku strukturu, ponašanje ili izvedbu. Neki od njih se odnose na funkcioniranje medijskog sustava i uvjeta njegovog djelovanja. (McQuail, 2010: 166)

Javno je prihvaćeno da bi mediji trebali biti slobodni od kontrole vlade ili drugih moćnih interesnih skupina te bi se trebali moći slobodno izraziti i susresti se s potrebama publike. Sloboda podrazumijeva izostanak cenzure ili licenciranja te kažnjavanja. Također, ljudi moraju imati slobodan pristup medijima po njihovom izboru. (McQuail, 2010: 166) Ne bi smjela postojati koncentracija vlasništva i monopol kontrole, bilo od strane vlade ili privatne medijske industrije. Medijski sustav ne bi trebao biti vođen od strane interesnih skupina. Također,

društvena komunikacijska mreža mora dosegnuti sve građane s jednakim troškom. Medijska struktura mora sadržavati različite vrste medija te odvojene kanale u svrhu maskimiziranja zadovoljavanja potreba korisnika. Građani bi trebali imati pristup slanju i primanju medija koji reflektiraju njihove ideje i zadovoljavanju njihove interese. Različite vrste medije imale bi različiti način kontrole. (McQuail, 2010: 166) Poželjno je da medijski sustav održava različitost društva, posebno kad je riječ o religiji, političkom opredjeljenju, porijeklu, kulturi itd.

Drugi skup problema odnosi se na vrstu usluge koju javnost očekuje. Iako medij ne bi trebali služiti vladi koju trebaju kritički promatrati, postoje neke situacije u kojima država ipak mora ograničiti slobodu medija da bi sačuvala mir među narodom. Takve situacije podrazumijevaju rat, vanjske prijetnje, katastrofe, ekstremne unutarnje konflikte ili terorizam. U tim slučajevima je zadatak medija održati javni red i mir. (McQuail, 2010: 166) Nadalje, od medija se očekuje da će poštivati tradicionalne kulturne vrijednosti te umjetnost i jezik društvene zajednice ili regije. Sve manjinske kulture i umjetnosti moraju dobiti priliku za izražavanjem. Mediji mogu imati velik utjecaj van države te treba posebno obratiti pažnju na izvještavanje o drugim državama, vanjskim katastrofama i globalnim problemima. (McQuail, 2010: 167)

Posljednja skupina problema tiče se izbjegavanja nanošenja zla korisnicima. Mediji bi prije svega trebali poštivati prava pojedinca, posebno kad je riječ o njihovom ugledu, pravu na privatnost, dostojanstvu i pravo optuženih na anonimnost. Postoje mišljenja da je kršenje osobnih prava opravdano javnim interesom, ali samo u slučajevima političkih afera, kriminala (razotkrivanje pedofila) ili slavnih osoba. Mediji to često iskorištavaju i krše prava privatnosti nepotrebno i bez razloga. (McQuail, 2010: 167) Mediji svojim objava često uzrokuju strah što dovodi u pitanje blagostanje ranjive populacije, poput djece, ili ohrabrenjem za nasiljem ili ponašanjima koja se smatraju društveno neprihvatljivima. (McQuail, 2010: 167)

Prema McQuailu postoji još veliki broj problema koji se tiču medijskog sadržaja, a navedeni naglašavaju činjenicu da mediji u punom svjetlu upravljaju publicitetom te su oni više promatrani od društva, nego što oni promatraju društvo. (McQuail, 2010: 168)

5.5. Raniji pristupi teoriji

McQuail navodi da su prvi mediji bili tiskani te je postignuta sloboda medija započela slobodom tiskanih medija. (McQuail, 2010: 168) Originalna teorija o tisku bila je povezana s

ulogom novinarstva u političkom procesu. Tri "vrhovne moći" su vladari, crkva i zajednica, a tisak je četvrta zbog svoje informativne vrijednosti. Prva ključna sloboda je bila vezana uz izvještavanje o aktivnostima vlade, što je kamen temeljac demokracije. (McQuail, 2010: 168)

U 19. stoljeću se sloboda tiska odnosila na slobodu od cenzure te slobodnom izražavanju istine. John Milton se u svojim djelima protivi licenciranju tiska u Engleskoj. Povijesna borba za slobodu tiska bila je borba između publikacija i autoriteta- crkve i vlade, stoga nije čudno da je sloboda označavala slobodu od restrikcija. (McQuail, 2010: 169) U 20. stoljeću je tisak postao sredstvo za stvaranje profita te širenje propagande za nove kapitalističke klase. Medijski je monopol još postojao, unatoč širenja broja medijskih kanala i sadržaja. (McQuail, 2010: 169)

U Americi je 1942. uspostavljena privatna komisija koja je trebala istražiti koji je razlog vrlo nekvalitetnog i senzacionalističkog izvještavanja američkih novinara. Cilj je bio otkriti gdje je sloboda izražavanja ograničena i od koga. To je bila prva istraga takve vrste u povijesti, inicirana od strane vlade da bi razumjela potrebe društva i mogućnosti za reforme. Služila je kao primjer drugim državama za intervenciju u slučaju da je sloboda medija ugrožena, posebno za vrijeme Drugog svjetskog rata. Izvješće komisije je sadržavalo dio o društvenoj odgovornosti u kojemu su bili navedeni standardi koje bi tisak trebao ispunjavati, a uključuju potpune, iskrene i opsežne sažetke dnevnih događanja. Također bi trebao imati funkciju javnog foruma za razmjenu kritika i komentara te bi trebao dati reprezentativnu sliku različitih društvenih skupina. Izvješće je kritiziralo senzacionalizam i miješanje vijesti s uređivačkom politikom i iznošenjem pristranih stavova. (McQuail, 2010: 170) Društvena bi odgovornost trebala biti vođena samokontrolom, a ne vladom, osim kad je u pitanju sigurnost građana.

Odgovor na loše novinarsko izvještavanje i komercijalizam bio je razvoj profesionalnog novinarstva te pojava prvih etičkih kodeksa. Novinarski etički kodeks odnosio se na skupinu načela profesionalnih ponašanja koje kontroliraju novinari sami. S time je započela profesionalizacija novinarstva i zaštita novinara od kritika i prijetnji vanjskih intervencija. Kodeksi su predstavljali ono što bi novinarstvo trebalo biti pa se mogu smatrati pretečom normativnih teorija. Najčešća načela u etičkim novinarskim kodeksima odnosila su se na vjerodostojnost informacija, jasnoću informacija, zaštitu ljudskih prava, odgovornost pri stvaranju javnog mnijenja, standarde prikupljanja i prezentiranja informacija te poštivanje integriteta izvora. (McQuail, 2010: 173) Također, nije bila dozvoljena diskriminacija drugih rasa, naroda, religija, poštivala se privatnost te se osuđivao mito ili neke druge povlastice. Etički kodeksi nisu bili isti svugdje u svijetu, negdje je naglasak na slobodi izražavanja, a negdje na pravu na privatnost. ali uglavnom svi osuđuju iste stvari. Ipak, prema McQuailu (McQuaill,

2010: 174), u praksi nije bilo sve kako je propisano u kodeksima. Jedan od razloga leži u istraživačkoj, kritičkoj i zagovaračkoj ulozi novinara. Drugi je razlog ovisnost novinarstva o vladi, političkim strankama, moćnim ekonomskim i ostalim autoritetima.

5.6. Četiri teorije o tisku

Knjiga *Četiri teorije o tisku* Freda S. Sieberta, Theodorea Petersona i Wilbura Schramma, objavljena je 1956. te se danas smatra nezaobilaznom literaturom kada je riječ o teorijama o masovnoj komunikaciji i znanosti o medijima. Četiri teorije o tisku prve su normativne teorije o tisku, a, iako se u nazivu navodi samo tisak, odnose se na sve masovne medije.

U uvodnom dijelu knjige *Četiri teorije o tisku*, autori (Siebert, Peterson, Schramm; 1984: 1) naglašavaju da razlike u uređenju tiska kod država postoje jer nemaju sve države jednaki izvor financija, mehanizaciju za distribuciju tiska te stupanj urbanizacije koji cirkulaciju medija čini lakšom i potrebnijom. Ipak, najbitnije je shvatiti da se tisa prilagođava političkom i društvenom uređenju države, a posebno odražava sustav socijalna kontrole. Za razumijevanje veze između socijalnog sustava i tiska, važno je imati uvid u određena vjerovanja i pretpostavke koje društvo ima o tisku: priroda čovjeka, priroda društva i države, odnos čovjeka prema državi i priroda znanja i istine. (Siebert, Peterson, Schramm; 1984: 3) Četiri teorije o tisku postoje još od renesanse, iako su zadnje dvije zapravo nastavak na autoritarnu i libertarijansku teoriju o tisku s ponekim promjenama. Najstarija je teorija autoritarna, zatim libertarijanska, slijedi društveno-odgovorna te sovjetsko-totalitarna teorija. Svaka teorija ima različite temelje, uvjerenja te norme kojima kontrolira tisak, odnosno slobodu medija. U nastavku će se prikazati četiri teorije prema Siebetu, Petersonu i Schrammu.

5.6.1. Autoritarna teorija o tisku

Autoritarna teorija o tisku je, prema Siebertu (Siebert, Peterson, Schramm; 1984: 9), s pojavom masovne komunikacije bila prihvaćena od većine država, a iako danas više nije prihvaćena, ostavila je veliki utjecaj na vlade koje su priklonjene libertarijanskoj teoriji. U autoritarnoj teoriji tisak je institucija čiju funkciju i djelovanje kontrolira vlada.

Teorija je nastala u vrijeme dok su zapadnom Europom upravljali autoritarni principi, stoga je i ona počivala na istima. U to doba (16. i 17. stoljeće) vjerovalo se da čovjek može ostvariti svoj puni potencijal samo kao dio društvene zajednice, dok su mu mogućnosti kao pojedincu bile znatno ograničene. (Siebert, et al., 1984: 10) Državu se smatralo kao najvišim stupnjem društvene organizacije te bez nje pojedinac ne može razviti osobine civiliziranog čovjeka, dakle pojedinac je ovisan o državi. Autoritaristi su smatrali da se znanje može postići mentalnim trudom te da samo mudri ljudi mogu biti vođe. (Siebert, et al., 1984: 11)

Platon je idealizirao aristokracijski oblik vladavine, a za čovjekovu narav je smatrao da će pretvoriti vladu u oligarhiju, demokraciju i konačno tiraniju. Država je prema njemu sigurna samo u rukama mudrih ljudi kojima upravlja moralni autoritet te jedino oni mogu kontrolirati svoju pohlepu intelektom. Za njega je idealno društvo ono u kojemu postoji rigorozna kontrola mišljenja. (Siebert, et al., 1984: 12) Takve principe prihvatili su i Macchiaveli, Thomas Hobbes, Hegel i Treitschke.

Macchiaveli se usredotočio na održavanje političke moći. Smatrao je da javno mišljenje mora biti ograničeno ako ugrožava onoga tko je na vlasti. Uloga je političara koristiti sva sredstva za promicanje političkih interesa. Temelj političke akcije je stroga kontrola metoda rasprava i masovnog širenja informacija. Glavni je cilj napredak države, a individualnost građana je u drugom planu. (Siebert, et al., 1984: 12,13) Thomas Hobbes je najveći zagovornik autoritarizma u Engleskoj. On je smatrao da je moć da se održi red i mir neograničena. Država je rezultat društvenog ugovora. Zajednička vlast i zakoni sprečavaju da su ljudi međusobno u ratu radi svojih nagona za samoodržanjem, a društvenim ugovorom se svladavaju nedostaci prirodnog stanja. Suverena držana vlast potrebna je da bise ljude prisililo na vršenje obveza. (Siebert, et al., 1984: 13) Njemački filozof Georg Hegel smatran je začetnikom modernog komunizma i fašizma. Za njega je sloboda pojedinca spoznaja da zna d nije slobodan te da su njegove akcije determinirane od strane povijesti, društva i Apsolutne ideje koja se manifestira u državi. (Siebert, et al., 1984: 14) Teoriju da je istinska sloboda vezana uz državu, produbio je Heinrich von Treitschke. Država je za njega veliki pojedinca te je njena sloboda najvažnija, a njezin vođa može najviše pridonijeti blagostanju građana. (Siebert, et al., 1984: 15)

Najpoznatiji oblik autoritarnog sustava jest fašizam, čije su vođe bili Adolf Hitler, u Njemačkoj, i Mussolini, u Italiji. Fašizam je nastao u prvoj polovici 20.stoljeća, odnosno u Prvom svjetskom ratu, kao opozicija liberalnoj demokraciji. Fašisti su zagovarali totalitarni oblik države te su koristili političko nasilje i rat za nacionalnu obnovu. Država je glavna, a apsolutnu moć ima njen vođa. Mussolini je tvrdio da mišljenje većine ne može određivati

društvo. Hitler je promicao rasizam, netoleranciju i apsolutnu vlast države te apsolutnu kontrolu medija i širenje medijske propagande. Rimska crkva imala j također autoritarne principe koji se odnose na Krista kao osnivatelja vjere, odnosno ideologije, a njezini vođe su papa sa svojim biskupima. Istina koju je promicala crkva bila je nedodirljiva i apsolutna, a o važnim pitanjima mogli su raspravljati samo pripadnici njezine hijerarhije. (Siebert, et al., 1984:17)

Kao što je već spomenuto, u autoritarnim sustavima država je aktivno sudjelovala u komunikacijskom procesu te je masovne medije koristila da bi postigla svoje političke ciljeve. Problem je bio u određivanju tko smije imati pristup medijima, a kasnije i koje informacije se mogu prenositi putem medija. U početku su određeni pojedinci dobivali dozvole za pisanje vijesti, kasnije, kad je zatrebalo više ljudi, medijski sadržaj kontrolirao se uvođenjem raznih vrsta cenzura. Funkcija masovnih medija nije bila propitivanje odluka vlasti, već njihovo promicanje. Cenzura je bila prisutna sve do pojave libertarijanske teorije i bila je glavni alat za kontrolu medija. Smatrao se da široke mase ne mogu razumjeti politička pitanja te da njihove rasprave moraju biti ograničene, a masovne medije se provjeravalo da slučajno ne bi potaknuli mase na razmišljanje. Također, nije bilo informacija o problemima unutar vlasti, u javnost su se puštale samo one informacije o aktivnostima onih na vlasti koje trebaju podršku široke mase. (Siebert, et al., 1984: 26,27)

Nadalje, što se tiče sličnosti s ostalim teorijama, marksističke političke teorije nastale su na principima autoritarne teorije s promjenama s obzirom na industrijsku revoluciju koja je zahvatila svijet u to doba. Jednako kao i u autoritarnim državama, uloga medija u komunističkim državama bila je podrška onima koji su na vlasti. Ipak, sovjetski se sustav razlikuje od autoritarnog jer su komunisti naglašavali pozitivnu stranu korištenja masovnih medija u postizanju svjetske revolucije. Također, u komunizmu je država imala apsolutnu kontrolu nad masovnim medijima, dok je prije dopuštala da neki mediji budu u privatnom vlasništvu. (Siebert, et al., 1984: 27,28)

Iako su demokratske države odbacila autoritarni način kontrole medija, autoritarizam je ostavio utjecaj na suvremeno društvo. Još uvijek postoje države koje podržavaju cenzuru i kontrolu medija te imaju komunističko uređenje. Razvoj tehnologija i pojava novih eidja nije ništa promijenila, primjerice autoritaristi su smatrali da se film mora kontrolirati jednako kao i tisak, a fašisti i nacisti su uvodili embargo na određene filmove prije Drugog svjetskog rata s objašnjenjem da propagiraju libertarijanski koncept američke politike. (Siebert, et al., 1984: 34,35) Autoritarna teorija o tisku je utemeljena na filozofiji apsolutne moći monarha, a jedina je svrha medija promicanje politike onih koji su na vlasti. Medije koriste samo oni koji imaju

posebnu dozvoli za njihovo korištenje, a sadržaj koji se prenosi putem njih kontrolira se nadzorom ili cenzurom. Država ima apsolutnu moć i odluke vlasti se ne smiju propitivati.

5.6.2. Libertarijanska teorija o tisku

Liberalizam je također sustav koji je odraz političkog i društvenog uređenja u kojem se nalazi. U posljednja dva stoljeća mnogo je država prihvatilo liberalizam kao svoje društveno uređenje.

Libertarijanska teorija o tisku razvila se na temeljima filozofije liberalizma u 18. i 19. stoljeću. Današnje demokracije ne bi bilo da nije bilo pojedinaca koji su istraživali teorijska razmišljanja. Principi libertarijanske filozofije temelje se na pitanjima o prirodi čovjeka, prirodi društva i čovjekovoj povezanosti s društvom te prirodi znanja i istine. Libertarijanci su smatrali da je čovjek racionalna životinja i njegova je sreća cilj društvene zajednice. Čovjek kao biće koje razmišlja, sposoban je organizirati svijet oko sebe i donositi odluke koje su u njegovom interesu. Razlikuje se od životinje jer ima sposobnost da razmišlja, koristi iskustvo iz kojeg donosi zaključke. Čovjek je jedinstven, stoga je ispunjenje pojedinca je krajnji cilj društva i države. (Siebert, et al., 1984: 40) Pripadnici teorije smatraju da je najvažnija funkcija društva unaprijediti interese njegovih pojedinaca. Država nije krajnji izraz ljudskog napora, ali je koristan instrument. Ona postoji kao metoda kojom pojedinac otkriva svoj potencijal. Ne prihvaćaju da društvo treba biti izdvojen entitet veće važnosti od pojedinih članova koji ga čine. (Siebert, et al., 1984; 41,42)

Geografskim otkrićima u 16.. stoljeću, promijenilo se čovjekovo razmišljanje o svijetu te su se razbila tradicionalna razmišljanja. [4] Vjerovalo se da sva događanja u svemiru kontrolira skup zakona koji se može svesti na jednostavnu matematičku formulu. Descartes je potaknuo sasvim novo razmišljanje, odbacio je teološke principe i smatrao da se čovjek mora oslanjati na svoj razum, a ne Boga. Razvoj liberalizma potaknula je i reformacija u kojoj su se mnogi pobunili protiv crkvenog autoriteta te su poticali individualno prosuđivanje. Također, pojava srednje klase koja je zahtijevala ograničenje monarhove moći te ukidanje povlastica plemstva,

[4] Čovjek je spoznao da Zemlja nije ravna ploča, Kristofor Kolumbo preplovio je Atlantski ocean i 1492. došao do Amerike; Ferdinand Magellian je 1519. prvi krenuo na put oko svijeta

a revolucija 1688. zauvijek je promijenila dominirajuću vjeru u Engleskoj. [5] (Siebert, et al., 1984: 43)

U području masovnih medija, libertarijanska teorija je isticala važnost pojedinca, oslanjanje na njegovu moć razuma te koncept prirodnih prava koji uključuje slobodu vjere, govora i tiska. (Siebert, et al., 1984: 44) Demokratsko učenje o slobodi govora i tiska počiva na nekoliko pretpostavki. Prije svega, čovjek želi spoznati istinu i voditi se za njome. Do istine se dolazi slobodnim izražavanjem mišljenja na otvorenom tržištu. Iako se mišljenja razlikuju, svatko ima pravo izraziti svoje mišljenje. Na kraju će tolerancija izraženih različitih mišljenja pokazati ono koje je opće prihvaćeno. Početkom 18. stoljeća autoritarna kontrola tiska umire, moć krune da kontrolira tisak nestaje, crkvi se ne pridaje tolika važnost, a monopol države nad medijima se ukida. Libertarijansko poticanje sloboda govora je do kraja stoljeća postao temelj država, a tome su pridonijeli i tekstovi raznih filozofa. (Siebert, et al., 1984: 44)

John Milton u svom je djelu *Aeropagitika* 1644. iznio jake argumente za slobodu govora i tiska te protiv autoritarnih kontrola. Povod za pisanje teksta je bila ljutnja jer su njegovi tekstovi bili cenzurirani. Prema njegovim argumentima, čovjek posjeduje razum da razlikuje dobro od zla, a da bi taj razum razvijao, mora imati neograničeni pristup idejama i mišljenjima drugih ljudi. Svi oni koji imaju nešto za reći, moraju moći to mišljenje izraziti. Istina će uvijek "preživjeti" kroz sučeljavanje s laži, a vlast se ne bi trebala miješati i zauzimati stranu. (Siebert, et al., 1984: 45)

Za Johna Stuarta Milla sloboda je pravo zrelog pojedinca da razmišlja i ponaša se kako god želi, dok god njegovo ponašanje ne ugrožava druge. Sve čovjekove akcije moraju doprinositi sreći što većem broju ljudi jer je dobro društvo ono u kojemu je najveći mogući broj ljudi sretan. Društvo pojedincu sreću može osigurati samo ako mu dopusti da razmišlja i postupa kako on želi. Što se tiče slobode izražavanja, Mill iznosi četiri teze. Prema prvoj se utišavanjem mišljenja, utišava i istina. Prema drugoj, čak i krivo mišljenje može sadržavati dio cijele istine. Treća ističe da općeprihvaćeno mišljenje može postati predrasuda, iako je u potpunosti istinito, osim ako ga se ne brani. Na kraju, ako se općeprihvaćeno mišljenje ne propituje s vremena na vrijeme, ono gubi svoju vrijednost i utjecaj. (Siebert, et al., 1984: 46)

Thomas Jefferson se nadao da će stvoriti vladu koja će pojedincu osigurati i sigurnost i individualnost. Jefferson je smatrao da bi pojedinci koji su dio društvenog kolektiva trebali biti

[5] Engleski se narod pobunio protiv katoličkog vođenja države kralja Jamesa II., dominantna vjera je postala protestantizam te više nikada monarh nije vladao Engleskom

obrazovani i informirani. Za zrelog pojedinca, tisak je izvor informacija te bi trebao biti slobodan od države. Funkcija tiska je obrazovati pojedince i istovremeno se boriti od pokušaja vlade da odstupi od svoje svrhe. Iako je bio političar, smatrao je da se vlada ne bi smjela uplitati u tisak. (Siebert, et al., 1984:)

Prelazak principa masovnih medija iz autoritarnih u libertarijanske, u Engleskoj i Americi trajao je nekoliko stoljeća. Engleska *Povelja o pravima* iz 1689. nije sadržavala slobodu tiska. Glavna bitka za slobodu medija započela je u 18. stoljeću, a glavni problemi su uključivali zabranu kritike vlada kroz tisak, selekcija riječi koje su smatrane pogrdnima naspram vlasti, a ljudi su se borili za to da tisak objavljuje informacije vezane uz Parlament. Kroz 20-ak godina su libertarijanske ideje bile prihvaćene u većini američkih ustava, a i Engleska *Povelja o pravima* je uključila dio o važnosti slobodi medija. Istaknuto je da bi mediji tisak trebao biti slobodan, ali ta sloboda nije apsolutna te je problem ograničenja slobode tiska bio najveći problem libertarijanske teorije. (Siebert, et al., 1984: 49, 50)

U društvima koji počivaju na libertarijanskim principima, položaj tiska postaje problem prilagodbe demokratskim političkim institucijama i demokratskom načinu života. Vlada je u demokraciji sluga narodu te se raznim načinima sprječavaju pokušaji vlade da nametne autoritarne principe ili da uguši slobodu pojedinaca. Temelji libertarijanske teorije o tisku razvili su se prema Miltonu i Johnu Lockeu, a u 19. stoljeću su gotovo sve demokratske države prihvatile libertarijansku teoriju. (Siebert, et al., 1984: 50, 51) Glavna funkcija masovnih medija je informirati i zabaviti te podupirati financijsku neovisnost. Također, svrha medija je pomaganje u otkrivanju istine i rješavanju političkih i socijalnih problema prikazivanjem svih dokaza. Osnovna je karakteristika medijskog procesa sloboda od kontrole vlasti. Libertarijanci su pretpostavljali da je javnost u stanju od hrpe informacija odabrati samo one koje su istinite i važne. Svaki pojedinac bi trebao izraziti vlastito mišljenje o nekom problemu javno, a ljudi će sami odlučiti hoće li to mišljenje uvažiti ili ne. Instrumenti komunikacije bi bili u privatnom vlasništvu, a natjecali bi se na otvorenom tržištu. Svatko tko ima dovoljno kapitala bi mogao otvoriti komunikacijsko poduzeće, a uspjeh bi ovisio o sposobnosti stvaranja profita, odnosno zadovoljavanju korisnika. (Siebert, et al., 1984: 51,52) Bez obzira na to što vlada nema toliki utjecaj na medije, država ipak ima dio kontrole jer regulira uvoz i izvoz te porez, a kroz njih može nametnuti ograničenja medijima. U većini demokratskih društava, sudstvo je glavni instrument kontrole. (Siebert, et al., 1984: 53)

Svi pripadnici libertatrijanske teorije slažu se da sloboda medija nije apsolutna, a demokratske vlade prepoznaju da bi država trebala zaštiti reputaciju pojedinca od klevete

masovnih medija, a to čini raznim zakonima. To ne vrijedi za javne službenike, oni moraju biti izloženi kritikama društva. (Siebert, et al., 1984: 54) Također, treba pročistiti medije od poganog sadržaja i zaštiti narod od takvih publikacija. Glavna je zadaća tiska nadzirati vlast te ju razotkriti u slučaju autoritarnih postupaka, a mediji bi trebali obrazovati i informirati narod. (Siebert, et al., 1984: 55-57) Od Prvog svjetskog rata se sloboda tiska može ograničiti samo ako neobjavljivanje sadržaja vezanih uz rat štiti sigurnost građana.

Mediji su se kroz 19. stoljeće borili za mogućnost širenja libertarijanskih sloboda. U Americi je tisak razvio *teoriju objektivnog oglašavanja* kako bi mediji ispunili svoju informativnu funkciju. Novinari su morali pisati objektivno, odnosno i demokrati i republikanci su morali biti zadovoljeni. Ta teorija rezultirala je promjenom novina iz medija koji izražava mišljenje u informativni medij. (Siebert, et al., 1984: 60) Ipak, naišla je na brojne kritike jer su se novinari fokusirali samo na "vijesti dana" te se smatralo da zbog objektivnosti ne donose cijelu istinu. Još jedan problem u širenju libertarijanskih ideja bio je vezan uz pristup vladinim informacijama o aktivnostima vlade. Izvještavanje o vladinim aktivnostima teško je jer je vlada usko vezana uz sve aspekte građanskog života, a i ostala je praksa držanja određenih područja u tajnosti još od autoritarnih uređenja. U Drugom svjetskom ratu ponovno se potaknulo pitanje treba li javnost znati baš sve informacije o vladinim iskustvima te koje su informacije prikladne i važne za javnost. Na ova sva pitanja libertarijanci nemaju konkretna rješenja, ali smatraju da mediji moraju imati pristup svim vladinim aktivnostima jer je njihova zadaća informirati javnost. (Siebert, et al., 1984: 61,62)

Libertarijanska doktrina postala je neophodna kad je riječ o slobodi govora i tiska u demokratski uređenim državama. U nerazvijenim zemljama bilo je teže prihvatiti libertarijanska načela zbog nacionalističkog pritiska, unutarnje sigurnosti i ekonomskih uvjeta. Postojale su i zemlje koje su se, iako su prihvatile libertarijanske principe i slobodu tiska, u krizi vraćale nekim autoritarnim načelima. Unatoč tome, libertarijanska teorija tiska bila je vodeći princip zapadne civilizacije skoro dvjesto godina. Najveći nedostatak je neuspjeh u određivanju standarda slobode medija i njezine zloupotrebe. S druge strane, fleksibilna je i podložna promjenama te pospješuje interese i blagostanje ljudi. (Siebert, et al., 1984: 63-71) glavna svrha libertarijanske teorije je informirati i zabaviti građane te im pomoći u otkrivanju istine kontroliranjem aktivnosti vlade.

5.6.3. Društveno-odgovorna teorija o tisku

Prema Petersonu (Peterson, et al., 1984: 74) društveno-odgovorna teorija o tisku nastala je u 20. stoljeću, a tisak je prema njoj ima obvezu obavljanja esencijalnih funkcija masovne komunikacije. Funkcije tiska gotovo su jednake kao u libertarijanskoj teoriji o tisku, a tisak ima šest zadataka: opsluživanje političkog sustava informacijama i debatom o javnim poslovima, poticanje društva na autonomiju, nadgledati posao vlade i štititi prava pojedinaca, putem oglašavanja približiti prodavače i potrošače, pružiti zabavu, samofinanciranje i sloboda od pritiska specifičnih interesnih skupina. Teorija kritizira uspješnost tiska u osiguravanju prava pojedinaca i prosvjećivanje publike. Prihvaća ulogu tiska da opslužuje ekonomski sustav, dok funkcija obrazovanja publike ne padne u drugi plan. Zabava treba biti kvalitetna. Prihvaća da treba biti financijski samostalan, ali određeni mediji po potrebi mogu naći svoj način zarade na medijskom tržištu. (Peterson, et al., 1984: 74)

Komisija za slobodu tiska pridonijela je razvoju društveno-odgovorne teorije o tisku, a posebno važni su bili *Slobodan i odgovoran tisak* od komisije i *Sloboda tiska: Okvir načela* od Williama A. Hockinga, člana komisije. Teorija je nastala u brojnim okolnostima, jedna od njih je tehnološka i industrijska revolucija koja je utjecala na prirodu tiska. Druga okolnost je pojava intelektualaca koji su sumnjali u prosvjećivanje. Također, novinarstvo se počelo razvijati kao profesija. Tehnološka otkrića su povećali veličinu, brzinu i učinkovitost starih medija te stvorili nove- film, radio i televiziju. Industrijalizacijom je naraslo oglašavanje koje je postalo glavna potpora novinama, časopisima i emitiranju. Urbanizacija je omogućila veliku nakladu novina. Tisak je postao sveprisutan, a samo nekoliko je medija imalo doseg do široke publike te je vlasništvo medija bilo u rukama nekolicine. (Peterson, et al., 1984: 75-78)

Razvile su se brojne kritike tiska, a glavne teze bile su da vlasnici propagiraju samo svoje ideje i mišljenje kad je riječ o politici i ekonomiji, da povremeno dopušta oglašivačima da kontroliraju uređivački politiku, da se opire socijalnoj promjeni, da je češće orijentiran na senzacionalizam, nego na važne stvari, da ugrožava moral javnosti, da je ugrozio privatnost pojedinca, da je kontroliran od strane poduzetničke klase, a slobodno i otvoreno tržište ideja je ugroženo. (Peterson, et al., 1984: 78,79) Filmska industrija je također trpjela brojne kritike vezane uz ugrožavanje morala i promicanjem seksualnih sadržaja i lošeg ukusa. pet najvećih filmskih kuća bile su optužene za držanje monopola te prisiljene na odricanje istog. Slične

kritike su se odnosile i na radio, a za televiziju se smatralo da promiče nasilje. (Peterson, et al., 1984: 80)

Komisija za slobodu tiska iznijela je pet zahtijeva koje suvremeno društvo očekuje od tiska. prvi je da tisak osigura istinite, pouzdane, opsežne i inteligentne sažetke dnevnih događaja te da odvoji mišljenje od vijesti. također, tisak bi trebao tražiti potpunu istinu, a ne pretpostaviti "drugu stranu priče." Prema drugom zahtjevu, tisak bi trebao biti forum za izmjenu ideja i kritika. Trebao bi prikazati sva gledišta o nekoj temi, a ne samo ona s kojima se urednici slaže te bi pri tome trebali biti navedeni svi izvori. Treći je zahtjev da tisak treba štititi reprezentativnu liku sastavnica društvenih skupina, odnosno da treba prikazati sve društvene skupine. Prema četvrtom, tisak treba biti odgovoran za prezentaciju društvenih ciljeva i vrijednosti. Posljednji je zahtjev da tisak mora osigurati pristup velikom broju informacija i mišljenja.Za ispunjenje tih standarda, bitan je trud tiska, javnosti i vlade. Za pružanje velikog boja kvalitetnih informacija, novinari bi trebali prisvojiti profesionalni duh, odnosno prihvatiti odgovornosti nositelja informacija te bi trebali eksperimentirati sa sadržajima visoke kvalitete. Javnost treba biti svjesna moću masovnih medija i činjenice da njima upravlja nekolicina. Kada to shvate, neprofitne institucije trebaju pomoći novinarima u izvršavanu zadataka. Obrazovne institucije moraju stvoriti centre za napredno učenje i istraživanja o masovnoj komunikaciji, a novinarske škole bi trebale pružiti najšire obrazovanje o tom području. Nezavisne agencije bi trebale procijeniti učinkovitost novinara i izvještavati o njoj svake godine. Vlada mora ostaviti tisak u privatnom vlasništvu te može potaknuti nova ulaganja u komunikacijsku industriju. (Peterson, et al., 1984: 87-93)

Prema društveno-odgovornoj teoriji o tisku, sloboda izražavanja moralno je pravo osnovano na dužnosti pojedinca prema svojim mislima i savjesti. Svatko tko ima neko mišljenje o nečemu, dužan je izraziti ga jer to duguje zajedničkom dobru. Izražavanje mišljenja je obaveza prema društvu i prema istini. Traženje i širenje istine zahtijeva znatnu količinu slobode te bi svaki pojedinac trebao pronaći istinu svojim slobodnim otkrićem. (Peterson, et al., 1984: 96-98) Teorija poriče tezu da je čovjek od početka motiviran za traženje istine i prihvaćanje iste kao svog vodiča. Čovjek je inertan, sposoban je da koristi svoj razum, ali nerado to čini. Prihvaća zonu komforta u kojoj njegove mentalne sposobnosti mogu atrofirati. Da bi ostao slobodan, mora razmišljati, umjesto da prihvaća sve što čuje i vidi. Nešto ga mora potaknuti na traženje istine. (Peterson, et al., 1984: 99,100)

Prema tome svemu, čistu libertarijansku teoriju o tisku smatra se zastarjelom, s obzirom da se razvilo novinarstvo. Ova teorija naglašava važnost odgovornosti novinara., a oni koji još

uvijek govore o tome da je sloboda tiska individualno pravo su u manjini. Glavna svrha tiska prema društveno-odgovornoj teoriji o tisku jest informirati i zabaviti ljude, ali pomoći u traženju istine i kontroliranje vlade. Svatko tko ima nešto za reći, ima pravo koristiti medije. Mediji se kontroliraju profesionalnom etikom, a zabranjeno je ugrožavanje ljudskih prava i vitalnih društvenih interesa.

5.6.4. Sovjetsko-totalitarna teorija o tisku

Povijest sovjetsko-totalitarne teorije o tisku seže još od Karla Marxa. Wilbur Schramm (Schramm, et al., 1984: 107) navodi da je Karl Marx, njemački filozof, utemeljitelj komunizma i teoretičar socijalizma te se sovjetsko-totalitarna teorija tiska zasnivala na marksističkim principima. Za razliku od demokratskih uređenih država, Marx i njegovi sljedbenici stavljali su naglas na jedinstvo radničke klase i komunističke partije. Marksistička teorija je u početku odražavala autoritarizam i strogo odvajanje točnog od pogrešnog.

Marxove su teorije prihvatile autoritarne države, poput Rusije, budući da su kroz stoljeća navikli na poštivanje autoriteta. Jedinstvo zajednice povezano je sa sovjetskom politikom represije. Rusi su smatrali da ljudi ne bi smjeli imati različita mišljenja, da je kompromis znak slabosti te da kompromis i kritika stvaraju anarhiju. (Schramm, et al., 1984: 107) U sjeni ovakvih stavova, razvijen je marksistički koncept društvene promjene kojemu je cilj pobjeda radničke klase. Marx je pobio Hegelovu teoriju da ideja pokreće čovjeka. Smatrao je da materijalni uvjeti čovjekovog života određuju njegove ideje. Za njega je ekonomija, kao sustav produktivnih snaga i odnosa, središnji faktor u čovjekovom životu koji određuje prirodu javnog života i fizionomiju društva. Produktivne sile će se uvijek mijenjati brže od odnosa, kapitalizam sadrži sjeme njegove propasti. Uvijek će biti ekonomskih kriza, a jaz između bogatih i siromašnih će se povećavati, s time da će siromašnih biti više, a bogatih manje. Posljednja faza kapitalizma će biti imperijalizam koji će dovesti do ratova te će se na kraju radnička klasa pobuniti i organizirati novo besklasno društvo. (Schramm, et al., 1984: 109) Država je, prema Marxu i Engelsu (Schramm, et al., 1984: 110), sredstvo pomoću kojeg jedna klasa provodi kontrolu nad drugim. Kad bi društvo bilo besklasno. država bi bila zastarjela. Marx ipak smatra da čovjek ne može biti samostalan, već mora prihvatiti vodstvo partije. Tisak bi imao ulogu širenja doktrine partije i iznošenje politike radničke klase. Sovjetski je Savez nastao nakon revolucije 1917. i rušenjem monarhije te uspostavljanjem boljševičkog režima, kasnije Sovjetskog Saveza. Kombinacija različitih ideologija, okolnosti i osobnosti dovela je u

Rusiji uspostavljanja jedne od najkompletnijih diktatura u modernoj povijesti. (Shramm, et al., 1984: 114) Mediji su bili strogo kontrolirani od strane države, koristilo ih se kao sredstvo za kontrolu društva.

Prema svemu navedenome, sovjetski koncept masovne komunikacije povezan je s sovjetskim konceptom države. U sovjetskoj teoriji, moć je društvena, stanuje u narodu, skrivena u društvenim institucijama i izazvana u društvenim interakcijama. Ta moć svoj maksimum postiže ako je organizirana i vođena. Partija je "oko i uho" mase, čuvar temeljnog učenja, vodič u djelovanje. Jednom kad masa prihvati takvo vodstvo, mora prihvatiti i kontrolu. Napadi na vodstvo shvaćaju se kao napadi na državu, a "čistke" su dozvoljene kao tehnike za obranu vlasti. Ukratko, masa mora služiti partiji, a masovni su mediji instrument vlasti za kontrolu društva, u vlasništvu su partije, a koriste se isključivo za propagandu. (Schramm, et al., 1984: 121) Od masovnih se medija očekuje da rade isključivo ono što im je država zadala. Njihova je zadaća prenijeti velik broj ideja malom broju ljudi, a mali broj vijesti širokoj masi. Sa sovjetskog gledišta, apsolutna sloboda nije moguća, ona mora biti u granicama koje država odredi te narušavanje ugleda države nije dozvoljeno. (Schramm, et al., 1984: 127,128)

Iako imaju mnogo toga zajedničkog, sovjetsko-totalitarna i autoritarna teorija o tiku se razlikuju. Za razliku od autoritarne, cilj vlasništva medija je utjecati na veliki broj ljudi, a uspjeh ne ovisi o narodu, već o pojedincima kojima je dana moć. Kod autoritarne teorije, naglasak je na onome što novinari ne smiju, a u sovjetsko-totalitarnoj se ističe ono što bi trebali raditi. Sovjetsko-totalitarna teorija zagovarala je promjene, u okviru sovjetskog uređenja, dok je autoritarna održavala *status quo*. Sovjetske su aktivnosti bile temeljene na determinizmu, radije nego Božanskom pravu. Sovjetski je autoritarizam težio besklasnom društvu, a raniji autoritarizam društvu sa strogo određenim društvenim klasama. Na kraju, sovjetski je sustav dobro planiran, a sovjetsko je novinarstvo stopljeno s Partijom. (Schramm, et al., 1984: 139-141)

5.7. McQuail o teorijama o tisku

Dennis McQuail smatra da je ključan trenutak u razvoju medijskih teorija bila pojava knjige *Četiri teorije o tisku*. utjecala je na velik broj ljudi širom svijeta, a teza da tisak poprima oblik i boju duštvene i političke strukture u kojoj djeluje, bila je vrlo važan do cijelog procesa razvoja. (McQuail, 2010: 175)

McQuail navodi da je autoritarna teorija odraz višestoljetne kontrole raznih represivnih režima. (McQuail, 2010: 175) Knjiga je objavljena u kritičkom trenutku za vrijeme Hladnog rata, a pitanje slobode medija bilo je središnji problem.[6] Amerika je pokušavala širiti ideologiju liberalizma i njihov model slobode tiska. Libertarijanskoj teoriji se zamjera što je previše negativna, odnosno njezina se načela temelje na oslobađanju od vladinih kontrola. Također, nemoguće ju je primijeniti na drugim vrstama medija, osim tiska jer se referira na mišljenja i vjerovanja. (McQuail, 2010: 176)

Knjiga *Četiri teorije o tisku* potaknula je brojne rasprave i pokušaje da se navedene četiri teorije prošire. Kritičari, među njima i McQuail, su smatrali da treba postojati pozitivnija verzija medijske teorije koja će se fokusirati na nacionalne i razvojne ciljeve te potrebu za autonomijom i solidarnošću s drugim narodima u sličnim situacijama. (McQuail, 2010: 176) Društvena odgovornost važnija je od medijskih prava i sloboda. McQuail smatra da će se dosljedna i cjelovita teorija o tisku pojaviti prije ili kasnije. (McQuail, 2010: 177) Jedan od razloga leži u činjenici da se te teorije nastale prema tadašnjem društvu, a mediji se konstantno prilagođavaju društvu u kojem jesu. Pristupi ne mogu pratiti različitost medija i razvoj tehnologije, ostali mediji poput glazbe, televizije ili kina se ne spominju. U većini današnjih zemalja, ne postoji jedan medijski sustav s karakterističnom filozofijom jer mediji dijele svoju medijsku logiku koja češće ima veze s komunikacijom, nego sa sadržajem. (McQuail, 2010: 177)

Libertarijanska teorija nije se mogla nositi s javnim modelom emitiranja jer je naglasak stavljala na društvo ili potrebe građana, radije nego na prava pojedinca, slobodu potrošača i snage tržišta. U Ameriici je 1920-ih godina prihvaćen sistem licenciranja privatnih operatera. Javno se imitiranje u Americi shvaća kao mreže koje su financirane od korisnika s određenim ciljevima. (McQuail, 2010: 177,178)

U ostalim državama, prema McQuailu, javno emitiranje odnosi se na sustav koji je sastavljen od zakona i financiran od javnih fondova te uživa veliki stupanj uređivačke i upravljačke neovisnosti. (McQuail, 2010:178) Razvoj audiovizualnih medija stvorio je krizu institucija koje su upravljale medijima desetljećima. Glavni ciljevi javnog emitiranja su, prema McQuailu (McQuail, 2010: 178): univerzalnost geografske pokrivenosti, obuhvaćanje različitih ukusa, interesa i potreba u emitiranju, pružanje usluga manjinama, briga o nacionalnoj kulturi, jeziku i identitetu, zadovoljavanje potreba političkog sustava, pružanje uravnoteženih i

[6] Hladni rat (1945-1989) bio je politički sukob između zapadnih sila predvođenih SAD-om i istočnih predvođenih SSSR-om, a završio je konačnom propašću Sovjetskog saveza

nepristranih informacija o problemima i konfliktima, briga o kvaliteti, stavljanje javnog interesa prije financijskih ciljeva.

Teorija javnog emitiranja uključuje i vrstu organizacije koja bi osigurala ispunjenje navedenih ciljeva. Učinkoviti sustav za pružanje usluga javnog emitiranja mora ispunjavati određene uvjete, a oni prema McQuailu (McQuail, 2010: 178,179) uključuju financiranje posredstvom države, neovisnost od vlade, mehanizme odgovornosti prema društvu i javnosti te mehanizme odgovornosti prema publici. Glavna slabost javnog emitiranja ima dva izvora tenzija. Jedan je između potrebe za neovisnosti i odgovornosti prema financiranju i ciljevima. Drugi je između postizanja ciljeva postavljenih od strane društva i ispunjavanje zahtjeva publike. Treći izvor tenzija je napeta konkurencija na tržištu. U Europi je javna televizija jedna od najvažnijih institucija u državnoj javnoj sferi jer dostavlja bitne informacije i osigurava javne forume za raspravu. (McQuail, 2010: 179)

Javna je televizija usluga koja se financira posredstvom države, a glavna joj je svrha informiranje javnosti. Neovisna je od vlade, a u cilju joj nije ostvarenje profita, već pružanje objektivnih i kvalitetnih informacija javnosti te zastupanje različitih mišljenja interesa te preuzimanje odgovornosti za dobrobit društva.

5.8. Normativna medijska teorija: četiri modela

McQuail (McQuail, 2010: 184) smatra da je nemoguće naći financijski okvir koji će sadržavati sve verzije navedenih teorija, ali mogu se predložiti četiri modela normativnih teorija koje će pokriti većinu.

Tržišni model, prema McQuailu, zasniva se na originalnoj libertarijanskoj teoriji o tisku koja poistovjećuje slobodu tiska sa slobodom posjedovanja i upravljanja načina objavljivanja bez dozvole i miješanja države. (McQuail, 2010: 184) Naglasak stavlja na potrebe pojedinca, a javni interes definira kao ono što interesira javnost. Potiče se slobodno tržište ideja.

U modelu društvene odgovornosti i interesa javnosti pravo na objavljivanje je povezano s obvezama prema širem društvu koje nadilazi privatni interes. Odgovorni mediji će održavati visoke standarde samoregulacije, ali nije isključeno miješanje vlade. U ovom modelu mogući je model javnog emitiranja. (McQuail, 2010: 184)

Profesionalni model ističe da novinarska profesija služi kao čuvar društvenih standarda. Novinari se bore za slobodu i demokraciju te interes javnosti, s obzirom da im je glavna zadaća pružiti javnosti informacije i osigurati platformu za izražavanje. Novinarstvo ima institucionalnu i profesionalnu autonomiju od onih na vlasti. (McQuail, 2010: 184)

Alternativni model prezentira veliki opseg sporednih medija. S *mainstream* medijima ipak dijele neke vrijednosti, posebno naglasak na sudjelovanje i zajedništvo, zajedničke ciljeve proizvođača i publike te opoziciju naspram moći države i industrije. Model naglašava pravo na subkulture s njihovim vrijednostima i promovira pravi smisao zajednice. (McQuail, 2010: 184)

McQuail (McQuail, 2010: 185) naglašava da se navedene teorije nazivaju normativnim jer sadrže određene norme i standarde koje primjenjuju na djelovanje medija te definiraju različita očekivanja kad je riječ o strukturi, ponašanju i izvedbi medija. Normativna je torija prema prirodi subjektivna, a uključuje perspektive unutar i van medija. Mediji ne vole da im se govori što moraju raditi te ne preferiraju takve vrste teorija. (McQuail, 2010: 185)

6. NORMATIVNE TEORIJE MASOVNIH MEDIJA

Na sljedećim stranicama biti će prikazana knjiga *Normativne teorije masovnih medija: Novinarstvo u demokratskim društvima*, napisana od nekoliko autora, a u njoj iznijeli povijest nastanka normativnih teorija o masovnim medijima te njihove karakteristike i načela na kojima se temelje. Nakon toga će se pojasniti uloga medija u demokratskim državama. U predgovoru knjige autori ističu da je pitanje uloge novinarstva u demokratskim državama od iznimne važnosti, a novinarstvo i demokracija su izloženi velikim promjenama zbog brzog razvoja tehnologije i globalne ekonomije.[7] Središnje je pitanje normativnih teorija masovnih medija koja bi uloga novinarstva u demokratskim društvima trebala biti. Autori knjige, dublje od njihovih prethodnika koji su napisali *Četiri teorije o tisku*, ulaze u problematiku profesionalne etike i prikazivanje medijske industrije. Njihova je pretpostavka da postoje dvije teorije o tisku, jedna objašnjava normativne zadatke medija u društvu, a druga činjeničnu ulogu medija u društvu.

6.1. Nakon Četiri teorije o tisku

Normativne teorije o javnoj komunikaciji, modelima demokracije i ulozi novinarstva u demokratskim društvima pojavile su se 1960-ih godina. Medijski je svijet postao kompliciraniji, a knjiga *Četiri teorije o tisku* potaknula je nastanak različitih teorija o ulozi medija.

Autori (Christians, Glasser, McQuail, Nordenstreng, White; 2013: 4) smatraju da je *Četiri teorije u tisku* nastala u razdoblje kad je svijet bio podijeljen između kapitalističkog Zapada, socijalističkog Istoka i nerazvijenog Juga. Padom sovjetskog komunizma, dogodile su se brojne promjene u svijetu te su teze iznesene u knjizi postale zastarjele, stoga je potrebno razviti nove teorijske modele. Također, knjiga zapravo ne nudi četiri teorije o tisku, već jednu s četiri različita primjera. Knjiga je trpila brojne kritike i razvile su se nove ideje o ulozi novinarstva.

Jedan od prvih revizora u SAD-u bio je John Merril. On se posebno osvrnuo na teoriju društvene odgovornosti, ljudsko pravo na pristup medijima i tisak kao četvrtu granu vlade. On je smatrao da teorija ograničava istinsku slobodu medija i novinara. Filozofije o tisku podijelio je u četiri vrste: autoritarna s negativnom kontrolom od strane vlade, društveno-centralistička s

[7] prema: Christians, Glasser, McQuial, Nordenstreng, White; 2013: VII-IX

pozitivnom kontrolom od strane vlade, libertarijanska bez vladine kontrole te društveno-libertarijanska s minimalnom kontrolom od strane vlade. Dodali su kasnije i petu filozofiju, društveno-autoritarnu. (Christians, et al., 2013: 6) William Hatchen je 1981. predložio reviziju četiri originalnih teorija s dvije nove kategorije- revolucionarnom i razvojnom ulogom. Revolucionarna je izazivala tadašnji vodeću politiku, a razvojna se odnosila na zemlje u razvoju, poput Afrike. (Christians, et al., 2013: 6) Robert Picard je 1980-ih dodao je još jednu verziju ranijoj tipologiji, demokratsko-socijalističku, inspiriran sa situacijom u Skandinaviji gdje se vlada miješala u medijsku ekonomiju da se osigura sloboda medija. (Christians, et al., 2013: 6) Herbert Altschull predložio je podjelu medijskog sustava na tri dijela, odnosno regija: zapadne zemlje, komunitarne te one u razvoju. U svakoj bi regiji svrha novinarstva bila drugačija. Sličnu su ideju imali i drugi kritičari originalnih četiriju teorija o tisku.

U Europi je jedan od prvih prijedloga za razvrstavanje medijskog sustava iznio Raymond Williams, 1960-ih godina. On je ponudi četiri sustava u britanskom medijskom sustavu: autoritarni, očinski, komercijalni i demokratski. (Christians, et al., 2013: 7,8) U Njemačkoj je Jürgen Habermas iznio ideju da bi demokratske države trebale osigurati otvorenu arenu za javnu raspravu i formiranje javnog mnijenja. (Christians, et al., 2013: 8) Skandinavska medijska politika ima dugogodišnju tradiciju branjenja medijskih sloboda i definiranja parametara slobode unutar demokratskog društva. potiču pluralnost medijskog sadržaja, a njihovi su principi prihvaćeni od brojnih zemalja i Europske Unije. (Christians, et al., 2013: 9) Uloga javnog emitiranja bila je prikazati raznolikost društva i publike te promicanje kulturnih vrijednosti. (Christians, et al., 2013: 10) Daniel Hallin i Paolo Mancini izložili su tri idealna tipa medijsko-političke veze. Liberalni model mehanizmi tržišta i dominira u Velikoj Britaniji i Sjevernoj Americi. U demokratskom korporativnom modelu komercijalni mediji djeluju uz medije koji su vezani uz društvene i političke grupe, a država ima ograničenu ulogu. Model je karakterističan za sjevernu kontinentalnu Europu i Skandinaviju. Treći je model pluralistički u kojemu su mediji integrirani u političke stranke, a država ima snažnu ulogu. Model dominira mediteranskim zemljama i južnom Europom. (Christians, et al., 2013: 12) Azija, Afrika i Latinska Amerika nisu poticale velike promjene u normativnim teorijama, a postojali su čak i pokreti u Aziji i Latinskoj Americi protiv zapadnih modela.

Autori *Normativne teorija masovnih medija* (Christians, et al., 2013: 16) ističu da je njihov cilj odvojiti tri razine istraživanja. Filozofska se odnosi na normativnu tradiciju, odnosno korporativnu, libertarijansku teoriju, teoriju društvene odgovornosti i sudjelovanje građana. Politička uključuje modele demokracije, a oni su administrativni, pluralistički, građanski i

upravni. Medijska razina odnosi se na uloge medija, poput nadzorne, olakšavajuće, radikalne i kolaborativne. U sljedećem poglavlju će se sve tri razine dublje analizirati.

6.2. Tri razine analize: normativna tradicija, modeli demokracije, uloga medija

Korporativna tradicija ima korijene u mediteranskim državama- gradovima, posebno Ateni. Naziva se korporativnom jer se temelji na načelu organske harmonije u svemiru. Od medija očekuje suradnju kad je riječ o nacionalnom interesu i odnosu prema drugim društvenim institucijama, poput religije, obrazovanja i obitelji. Zahtijeva visoki stupanj centralističke političke kontrole i potiče slobodnu i otvorenu debatu među privilegiranim muškim građanima. Medijska elita bila bi usko vezana uz društvenu, političku i kulturnu elitu te podređena politici kulturne nacionalne zajednice. (Christians, et al., 2013: 21,22)

Libertarijanska tradicija ističe slobodu izražavanja do najviše razine. Ideja se pojavila u renesansi kao reakcija na monarhiju i religiozne institucije u Europi. Prema tradiciji svatko ima pravo na pristup medijima i njihovo vlasništvo, a vlada se ne smije miješati u medijski sustav. Procvat je doživjela u 19. stoljeću nakon Millovog djela *O slobodi* u kojem Mill navodi da je sloboda jedini put do otkrivanja istine te jedino sloboda u izražavanju ideja može pridonijeti najvećoj mogućoj sreći najvećem broju ljudi. (Christians, et al., 2013: 23)

Tradicija društvene odgovornosti slobodu smatra temeljnim načelom organizacije javne komunikacije, s tim da javnost također ima svoja prava i očekivanja od usluge. Postoje razne verzije teorije, a jedna od njih očekuje od medija da sami razviju svoj sustav samoregulacijskih mehanizama odgovornosti, temeljen na dobrovoljnom obećanju prema zahtjevima javnosti ili vlade. (Christians, et al., 2013: 24)

Teorija sudjelovanja građana potječe iz 16. stoljeća kad su se ljudi borili za slobodu tiska. Temelji se na ideji da mediji pripadaju narodu sa kritičkom svrhom. Mediji su uključeni u borbu za prav kolektiva, oni su glas zajednice. (Christians, et al., 2013: 25)

Druga razina analize normativnih teorija autora, uključuje modele demokracije s jednostavnom definicijom demokracije kao oblika vladavine naroda i za narod. (Christians, et al., 2013: 25) Postoje različiti oblici demokracije, a autori su demokraciju podijelili na pluralisitčku, administrativnu, građansku i izravnu. Navedeni će modeli biti pojašnjeni u sljedećim poglavljima.

Glavne značajke uloge novinarstva u demokratskim društvima mogu se svesti na: pružanje informacija relevantne za okolinu društva, pružanje komentara, uključujući i savjete, vezanih uz događaje, osiguravanje foruma za različita mišljenja, pružanje dvosmjernog kanala između građana i vlade te obavljanje uloge aktivnog čuvara za aktivnosti vlade. (Christians, et al., 2013: 30)

Nadzorna se uloga odnosi na sakupljanje i objavu informacija koje zanimaju publiku. Uglavnom se odnosi na posao novinara da pruži građanima informacije o politici, vladi, relevantni događajima itd. Nadalje, uloga je medija ne smo izvještavati o građanskim udruženjima, već ih i podržavati i poticati. Radikalna uloga medija uključuje pružanje platforme za kritiku autoriteta. Mediji bi trebali podržavati reforme i drastične promjene. Kolaborativna uloga podrazumijeva vezu između medija i izvora ekonomske i političke moći, prvenstveno vlade. U situacijama terorizma ili drugih državnih prijetnji, medije se poziva da podrže vladine aktivnosti da bi se osigurala sigurnost građana. (Christians, et al., 2013: 31,32)

Autori (Christians, et al., 2013: 32) zaključuju da normativna tradicija, modeli demokracije i uloga medija međusobno su ovisni, iako nude drugačiju percepciju o nastajućim problemima. Normativna tradicija daje uvid u cjelokupni medijski sustav i njegov povijesni kontekst, a modeli demokracije uključuju odabir političke teorije. Uloga medije odnosi se na rad novinarstva u svim demokratskim društvima, neovisno o vrsti ili epohi.

6.3. Karakteristike normativnih teorija

Autori (Christians, et al., 2013: 37,38) su podijelili nastanak određenih normativnih teorija prema povijesti čovječanstva, a svaka epoha ima svoju tradiciju:

1. klasični period (500.god.pr.Kr- 1500.god.) u kojemu je glavni problem teoretičara bila istinitost javnog diskursa unutar korporativnog uređenja
2. rani moderni period (1500-1800) u kojemu je glavni problem bila sloboda sudionika u javnoj sferi unutar libertarijanskog uređenja
3. razdoblje moderne demokracije (1800-1970) u kojemu je glavni problem bila društvena odgovornost sudionika
4. suvremeno postmoderno razdoblje (od 1970-ih) u kojemu je glavni problem sudjelovanje građana u javnoj sferi.

Tradicije normativnih teorija za svako razdoblje slične su onima koje su već objašnjenje u ranijim poglavljima, a temelje se na teorijama iz *Četiri teorije o tisku*.

Normativna je teorija javne komunikacije, prema autorima (Christians, et al., 2013: 65), razumno objašnjenje načina na koji je javni diskurs proveden da bi se riješili problemi zajednice. Teorija pokušava objasniti na koji način određeni oblici javnog diskursa vode ka dobrim kolektivnim odlukama. Određeni normativni sustav koji podržava političku tradiciju društva u kojem je nastao, kombinira elemente četiriju paradigmatskih tradicija: korporativna, libertarijanska, društvena odgovornost, sudjelovanje građana. (Christians, et al., 2013: 66)

Normativne teorije objašnjavaju ulogu medija u demokraciji. Demokracija je „oblik komunikacije u kojem građani komuniciraju odluke vlade i nadziru aktivnosti delegiranih." (Christians, et al., 2013: 67) Postoji više suučesnika u normativnim teorijama. Osobni ideali i vrijednosti profesionalaca u području masovne komunikacije postavljaju ton korporativne kulture te etičke kodove. Današnja komunikacija je kolektivna radnja medijskih organizacija. Svi normativni elementi ovise o djelovanju pojedinaca i njihovoj svijesti o tome koja vrsta javne komunikacije predstavlja istinu. Na etičko formiranje profesionalnih komunikatora najviše utječe socijalizacija u kulturi profesije, a etički kodovi imaju onakvo značenje kakvo zajednica želi. (Christians, et al., 2013: 69) Zakonodavne norme predstavljaju standarde tražene od opće populacije, a štite medijsku funkciju društvene odgovornosti. Faze razvoj normativnih teorija pod utjecajem su općeg društvenog razvoja, a primjer društveno-odgovorne dimenzije suvremenih normativnih teorija jest medijska raznolikost. (Christians, et al., 2013: 70)

Postoje različite tradicije normativnih teorija u različitim kulturama. Unatoč tome, autori (Christians, et al., 2013: 71) napominju da postoje zajednička pitanja kad je riječ o javnoj demokratskoj komunikaciji. Prvi je problem jednaki pristup svih prema otvorenoj javnoj debati. Normativni zakoni brane slobodu izražavanja mišljenja u javnosti, ali ta debata mora voditi do mudrih odluka. Drugi je problem pronaći načine za rješavanje konflikta promišljanjem. Nadalje, treba balansirati između uvjerljivog, elegantnog, javnosti razumljivog javnog diskursa i istovremeno istinitog. Problem je u određivanju što je to istiniti javni diskurs. (Christians, et al., 2013: 72) Četvrti se problem tiče odnosa filozofa i arene javnog diskursa. Jedna od grešaka antičkih filozofa u području javne komunikacije je inzistiranje da svaka generacija otkriva kulturne vrijednosti i iznova ih stvori na svoj način. (Christians, et al., 2013: 73)

Normativna teorija opravdava sustav javne komunikacije i individualnu ulogu svake grupe pojedinaca na čije političke, ekonomske i kulturne interese utječe određeni način

organiziranja javne komunikacije. (Christians, et al., 2013: 76) Svi društveni akteri prilaze javnoj komunikaciji zbog moralne obveze prema društvu, a novinarska je dužnost izvijestiti javnost o tekućim problemima. Normativna teorija ističe da je dobro novinarstvo važno za održavanje slobode i dostojanstva pojedinaca. (Christians, et al., 2013: 77) Kvalitetan dijalog između društvenih aktera je temelj normativne teorije koja osigurava harmoniju zajednice. Dobar dijalog podrazumijeva da obje stran iznesu svoje mišljenje i shvate razmišljanje druge strane bez konflikta.

Autori (Christians, et al., 2013: 83) navode sljedeće funkcije moralne paradigme od kojih se svaka može opisati pomoću društvene odgovorno-javne usluge:

- Odnosi se na akcije sveobuhvatne moralne svrhe na način da pragmatične aktivnosti budu promijenjene u moralne aktivnosti, odnosno medijske se aktivnosti temelje na moralnoj obavezi.
- Pruža sažetu formulu koja pokazuje kako medijska aktivnost odgovara na moralne zahtjeve velikih aktera te zadovoljava pragmatičke i moralne zahtjeve stranaka.
- Pretvara korištenje medija u oblik javne filozofije s transcendentalnim vrijednostima. Korištenje medija smatra se ključnim za moralne temelje društva. Paradigma povezuje nove medije i uloge s idealima demokracije i društvenim vrijednostima.
- Pruža skup ideala za pojedine medijske profesionalce.
- Pruža vodič za medijske politike i zakonodavstvo. Rad političara je pretvoren u službu prema društvu, a ne samo ispunjavanje zahtjeva stranaka.

Jedan od najvećih problema javne komunikacije je istinitost onoga što prezentira javna sfera. Prema autorima (Christians, et al., 2013: 84) ishod javne debate može biti pogrešan, ako su tvrdnje pojedinaca neistinite. Stoga je potrebno odlučiti što je istina u javnoj komunikaciji. Jedan od kriterija tvrdi da su objektivnost, točnost i poštenost prema izvorima temelji istine. Ipak, kriterij ne garantira istinitost javnog diskursa jer vijesti mogu biti točne, ali ne moraju reflektirati prave društvene probleme. Primjerenija norma za medijsku istinitost je "javna kulturna istina." Temeljni je kriterij moralnosti poštivanje čovjekovog digniteta i ostalih oblika njegova postojanja. Javna je komunikacija debata o najboljim odlukama zajednice koje se temelje na suosjećanju s čovjekovom patnjom. Demokratski javni diskurs može postojati samo ako su svi građani slobodni izražavati se prema svojoj savjesti. (Christians, et al., 2013: 85)

6.4. Demokratska načela i uloga novinarstva u demokraciji

Demokracija je oblik vladavine naroda u kojem se poštuje individualno mišljenje i sloboda izražavanja istog, a svi građani imaju jednaku šansu za sudjelovanje u donošenju važnih odluka za zajednicu.

Autori (Christians, et al., 2013: 93) navode dva stajališta demokratske politike: građanski republikanizam i proceduralni liberalizam. Stajališta se razlikuju po definiranju zahtjeva samouprave. Građanski republikanizam, nastao u Francuskoj revoluciji, naglašava važnost zajedničkih ciljeva i vrijednosti, a od države očekuje da odigra ključnu ulogu u podržavanju onoga što je vrijedno. (Christians, et al., 2013: 93) Proceduralni liberalizam naglašava slobodu i autonomiju pojedinaca. Uloga države je zaštita sredstava kojima pojedinci ostvaruju svoju svrhu. Liberalizam je fokusiran na slobodu i svrhu pojedinca, a republikanizam na zajednicu. (Christians, et al., 2013: 94) Također, stajališta se razlikuju i po prirodi političkog procesa. Republikanski politički koncept uzima za ozbiljno građansku obvezu prema građanskoj kulturi koja odražava privatne interese pojedinaca. Liberalni koncept počiva na mehanizmima za olakšavanje izražavanja individualnih preferencija i zalaže se za političku autonomiju pojedinaca. (Christians, et al., 2013: 94) Da bi se navedena dva stajališta lakše razumjela, autori su ih podijelili u četiri modela demokracije: pluralistička demokracija, administrativna, građanska i direktna demokracija. Pluralistički i administrativni pripadaju liberalnom stajalištu, a građanski i direktni republikanskom.

Pluralistička je demokracija daje prioritet individualnim slobodama, a tržište smatra glavnim pogonom blagostanja. Uloga države je ograničena da se zadrži funkcioniranje slobodnog tržišta. (Christians, et al., 2013: 26) Međutim, postoje problemi kod regulacije i određivanja uloge medija u slobodnom medijskom tržištu.

Administrativni model demokracije naglašava potrebu za profesionalnim administrativnim institucijama koje se brinu za blagostanje građana, budući da političari i građani nemaju znanja za vođenje kompleksnih modernih društava. U posljednje vrijeme, elite obavljaju ulogu vlade uključujući način razmišljanja javnosti ili intervenciju u tržište. Vlada kritizira medije jer ne daju vladi dovoljnu podršku. (Christians, et al., 2013: 27)

Glavna poruka građanske demokracije je da svaku zdravu demokraciju karakterizira aktivna uključenost građana u stvaranju mišljenja i zastupanju određenih interesa, pogotovo na lokalnoj razini. Od medija se traži kvaliteta informacija, otvorenost kanala, slušanje problema građana te aktivna uloga u rješavanju istih. Ti zahtjevi često medije dovode u sukob s ekonomskim interesom medija u situacijama u kojima je konkurentnost prisutna. (Christians, et al., 2013: 28)

Direktna demokracija vodi se načelom da mišljenje većine odlučuje. Zahtjevi za medije uključuju postojanje medijskih kanala koji prenose različita mišljenja, pogotovo onih koja su potisnuta od elita. Potiče se kritiziranje onih koji su na vlasti. (Christians, et al., 2013: 28,29)

Pluralistički model	Administrativni model	Građanski model	Direktni model
•suverenitet je podijeljen među intresnim grupama •civilno je društvo poduzetno, modelirano na tržištu •sloboda je definirana negativno, pripisana radije nego postignuta •jednakost je izvan mogućnosti, privatna stvar •javno je mnijenje skup pojedinačnih i grupnih mišljenja •zajednica je instrumentalna ili senitmentalna •novinarstvo mobilizira članove grupe, zastupa njihove interese	•suverenitet je ogranien na zamjenu jedne vlade s drugom •civilno je društvo ograničeno za izbor dužnosnika •sloboda je definirana negativno •jednakost u glasanju, garantirana od strane države •javno je mnijenje skup pojedinačnih i grupnih mišljenja •zajednica je instrumentalna ili sentimentalna •novinarstvo djeluje kao provjera moći obavještavajući građane o problemima	•suverenitet je zajednički ostvaren apelom na zajednički interes •civilno je društvo otvoreno i snažno, javna je debata glavni cilj društva •sloboda je definirana pozitivno, afirmirana od strane države kroz njezinu politiku •jednakost od uvjeta, javno pitanje raspodjele resursa •javno je mnijenje ishod zajedničkih ciljevai interesa •zajednica je zakonodavna •novinarstvo se prilagođava i pojačava debatu i raspravu	•suverenitet zahtijeva sudjelovanje u javnim aferama •civilno se društvo poziva na direktno sudjelovanje u vladavini •sloboda je definirana pozitivno •jednakost od uvjeta •javno je mnijenje ishod zajedničkih ciljevai interesa •zajednica je zakonodavna •novinarstvo potiče dijalog, služi kao forum za debatu i raspravu

Tablica 1: Modeli demokracije (prema Normative theories of the mass media: Journalism in democratic societies (2013), Clifford G. Christians, Theodore L. Glasser, Denis McQuail, Kaarle Nordenstreng, Robert. A. White, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 97 str.)

Šest najvažnijih uvjeta za ostvarenje demokracije, važnih za razumijevanje medijskih uloga u demokratskom društvu, prema autorima su: sloboda, jednakost, javno mnijenje, popularni pristanak, zajednica, komunikacija. (Christians, et al., 2013: 105) Sloboda i jednakost odnose se na moć, sudjelovanje i odgovornost, a prema njihovom određenju se oblikuju različiti modeli demokracije. Identitet i politička svrha je posljedica komunikacije, a moć zajednice može pretvoriti osobne interese u oblik kolektivnih interesa. (Christians, et al., 2013: 109) Javno mnijenje je zajedničko mišljenje pojedinaca u društvu. Ono potvrđuje suglasnost s kritičkim autoritetom različitih javnih stajališta nastalih putem otvorene debate. (Christians, et al., 2013: 111)

Razvitkom novih medija, opskrba vijesti je pala u drugi plan, a prvi su preuzeli zabava i oglašavanje. U skladu s time, novinari su preuzeli druge zadatke i pritisak prostora, vremena i formata. Schudson (Christians, et al., 2013: 115) je ponudio tri modela novinarstva. Prema prvom, novinarstvo je stranačko, a prema drugom komercijalno. Treći model se odnosi na profesionalno novinarstvo kojemu je u cilju informirati građane. Glavni zadaci novinarstva u demokratskom društvu su, prema autorima (Christians, et al., 2013: 116):

1. Promatranje i informiranje, prvenstveno kao usluga javnosti
2. Sudjelovanje u javnom životu kao način kritičke obveze, savjeta, zastupanja i izražavanja mišljenja
3. Osiguravanje kanala, foruma ili platforme za glas naroda koji će doprijeti to odabrane javnosti.

Da bi ti zadaci bili ispunjeni, javnost mora percipirati medije kao neovisne i sposobne, mora postojati dovoljno vanjskih informacija i namjera urednika da pruži veliki broj izvora i stajališta.

Autori (Christians, et al., 2013: 119) smatraju da su uloge novinara određene institucionalnim okvirima i regulirane su prema glavnim aktivnostima, potrebama i vrijednostima tih institucija, odnosno masovnih medija. Osnovni su zadaci novinara otkrivanje, sakupljanje i selektiranje informacija, pružanje pozadinske priče i komentara te objavljivanje. Uobičajena lista uloga novinara uključuje: nadzor društvene okoline, oblikovanje mišljenja, postavljanje dnevnog reda javne rasprave, uloga "čuvara" kad je riječ o političkoj i ekonomskoj moći, uloga glasnika i javnog informatora, aktivno sudjelovanje u društvenom životu. (Christians, et al., 2013: 119)

Da bi pokušali objasniti probleme normativnih teorija novinarstva, autori su podijelili ključne uloge novinarstva na četiri dijela: nadzorna, olakšavajuća, radikalna i kolaborativna. Ključni faktori o kojima ovise ove uloge su (Christians, et al., 2013: 128): zajednica, distribucija moći, problemi legitimiteta i odgovornosti. Zajednica podrazumijeva skup ideala, zajedničkog

identiteta, oblike solidarnosti i kohezije njezinih pripadnika. Što je veća povezanost pripadnika zajednice, to je veća aktivnost medija u zajednici. (Christians, et al., 2013: 128) Kad se govori o moći tiska, obično se misli na tisak kao četvrtu granu vlasti. Mediji imaju snažan utjecaj na mišljenje javnosti i društvo. (Christians, et al., 2013: 129) Polazišna točka u pitanju legitimiteta jest kvaliteta objavljenog sadržaja i posljedica objavljivanja koje uključuju narušavanje reputacije, kršenje prava vlasništva, uvreda pristojnosti, kršenje privatnosti ili povjerljivosti. (Christians, et al., 2013: 131) Odgovornost se odnosi na volju medija da odgovaraju za ono što objavljuju. Glavno je pitanje kome mediji odgovaraju i kojim je sredstvima postignuta odgovornost. (Christians, et al., 2013: 132) Također, dio medijske odgovornosti je da služe društvu kao "nevidljiva ruka", odnosno da drže ravnotežu između potreba društva i interesa medijskih komunikatora. Mediji imaju odgovornost i prema pritisku javnosti i profesionalnoj samoregulaciji koja može iskrsnuti unutar medija ili biti tražena od strane društva. (Christians, et al., 2013: 133)

Pitanje novinarske uloge medija uvijek je otvoreno za debatu, a očekivanja od medija se stalno mijenjaju. Mediji ne mogu izvršavati zadatke, ako ne izvršavaju obaveze prema onima za koje su vezani. Upravo te obveze prema publici i ostalima, postavljaju visoka očekivanja. Mediji kao institucija imaju veliku povijest angažiranja u društvo te održavanja kontradiktornih tendencija koje uključuju jake elemente altruizma i osobnih interesa, s druge strane. (Christians, et al., 2013: 135)

6.5. Nadzorna uloga medija

Novinari djeluju kao dvostruki agenti komunikacije, služe svojim izvorima i zadovoljavaju informativne potrebe javnosti. Vijesti selektiraju prema potrebama publike, a izvorima pružaju povratnu informaciju o reakciji publike koja služi kao vodič medijskim organizacijama u odlučivanju o novim prioritetima. Nadzorna uloga podrazumijeva praćenje čovjekovog svijeta, uvjeta i događaja te relevantnih izvora informacija. (Christians, et al., 2013: 140) Novinari imaju svoje norme koje propisuju aktivnosti koje nose odgovornost prema javnom servisu, društvu, onima o kojima izvještavaju, novinarima i zaposlenicima. Vrlo je teško odrediti moralna načela novinarstva, stoga neki smatraju da se to ne bi smjelo prepustiti samim novinarima jer su oni subjektivni i gledaju na svijet iz svoje perspektive.

Prema autorima (Christians, et al., 2013: 145, 146) nadzorna uloga podrazumijeva sljedeće vještine u različitim oblicima:

- održavanje i objavljivanje dnevnog reda javnih događaja kao što su obavijestile kulturne institucije
- primanje i provjeravanje poruka dobivenih od vanjskih izvora za daljnje širenje javnosti
- nazočnost novinara na okupljanjima na kojima se odlučuje o važnim političkim, društvenim i ekonomskim odlukama, poput konferencija, saborskih zasjedanja, suđenja
- objavljivanje izvješća o važnim trenutnim događajima i proizvodnja ključnih činjeničnih podataka
- upozoravanje javnosti na rizik, prijetnje i opasnosti koje mogu ostaviti posljedice
- pružanje uvida u javno mnijenje te stavove i uvjerenja ključnih grupa o važnim problemima
- ponuda dnevnog reda problema prema kriterijima relevantnosti i važnosti za publiku i društvo
- pružanje analize i interpretacije događaja i mišljenja
- uloga četvrte grane vlasti kad je riječ o političkim pitanjima na način da novinari budu posrednici između vlade i građana
- uloga "psa čuvara" kad važan društveni akter djeluje protiv javnog interesa na nepošten način
- poticanje propitivanja kad dobivena informacija nije u skladu s moralnim načelima, a to uključuje i praćenje tračeva i glasina te neslužbenih informacija.

Nadalje, od novinara se zahtijeva objektivno i neutralno izvještavanje. To podrazumijeva da će novinar obavijestiti građane o važnim događajima bez zauzimanja stava, osuđivanja ili davanja subjektivnog mišljenja o događajima. Naglasak se stavlja na kvalitetu informacije, odnosno njezinu relevantnost, točnost, potpunost i istinitost. Neutralnost podrazumijeva da novinar neće zauzimati stranu kad je riječ o nekakvim konfliktima te da neće pokazati svoj stav o spornim situacijama i događajima. Veza medija i moći oblikuje izvedbu uloge. Kriterij relevantnosti vijesti određen je snagom izvora ili snagom onih koji su istaknuti u vijestima. Nadzirna se uloga ne može ostvariti ako mediji nisu slobodni od vladinih ograničenja i zahtjeva.

Nadzorna se uloga najbolje uklapa u liberalno-pluralistički model demokracije u kojem se pretpostavlja da svi građani trebaju bitne informacije za njihove trenutne okolnosti te moraju biti u poziciji da mogu potaknuti traženje tih informacija, a to mogu samo ako je tisak slobodan. (Christians, et al., 2013: 152)

Postoji nekoliko barijera za odrađivanje nadzorne uloge medija. Jedna od prepreka tiče se pristupa informacijama koje nisu u javnoj domeni, već ih drži vlada ili privatne organizacije. Na taj način su prva novinara da istražuju i propituju ograničen tvrdnjama da se određene informacije taje radi povjerljivosti. (Christians, et al., 2013: 152) Drugi problem su ograničenja medija u objavljivanju uzrokovana ekonomskim uvjetima medijskih operatera. Većina medija traže profit od prodaje i prostora za oglašavanje. Selekcija vijesti je uvjetovana na dva načina:

već spremna informacija uštediti će ekonomska sredstva i vijesti koje zanimaju većinu su atraktivnije. (Christians, et al., 2013: 153) Nadalje, medijatizacija je dovela do toga da je žeđ medija za dobrom pričom nadvladala relevantnost. U komunikacijskim znanostima pojam medijatizacija se koristi za opisivanje procesa koji oblikuje moderno doba. Taj proces počinje promjenom komunikacijskih medija. Posljedica tog procesa je mijenjanje institucija i cijelog društva te njihova ovisnost o masovnim medijima.[8] Medijatizacija je promijenila način prezentiranja vijesti te sad uključuje dramatičnost, iznenađenje, uzbuđenje i emocionalnost. (Christians, et al., 2013: 154) Takva vrsta izvještavanja uzrokuje manjak bitnih vijesti i senzacionalizam.

Iako nadzorna uloga medija varira ovisno o vrsti medija i uspješnosti medijskog sustava, neka opća načela istraživanja komunikacije pokazuju faktore koji oblikuju nadzornu ulogu medija, a oni su prema autorima (Christians, et al., 2013: 156):

- Opseg okoline koju mediji nadziru, uvjetovan je geografskim i kulturalnim faktorima te tehnološkom i organizacijskom kapacitetu medija.
- Centra pažnje je određen ekonomskim i političkim kriterijima, prema interesima izvora promatrača.
- Veličina i visoki status predmeta, osoba i događaja, vodič je za pozornost i ono što zanima publiku kao potrošača.
- Veća pozornost je usmjerena na one koji traže publicitet, nego na one koji ga izbjegavaju.
- Nadzor je gledanje svijeta s ograničenog broja interpretativnih okvira. Odabir okvira je ograničen opsegom i snagom elite i popularnog mišljenja i razumijevanjem nacionalnih interesa.
- Promatranje medija je vođeno promjenama dnevnog reda .
- Utjecaj nadzorne uloge na javnost je dijaloški proces. Mediji signaliziraju izvore koje publika želi, a publika razvija interes za njih.

6.6. Olakšavajuća uloga medija

Olakšavajuća uloga medija ima korijene u demokratskoj tradiciji građanskog republikanizma. Mediji reflektiraju politički poredak u kojemu su postavljeni. Samo u aktivnoj zajednici se može otkriti zajedničko dobro, a javno mnijenje nastaje promišljanjem te je ono skup kolektivnih mudrosti temeljenih na otvorenoj debati. Novinarstvo jedino ima smisla u vezi s javnosti. (Christians, et al., 2013: 158)

Olakšavajuća uloga podrazumijeva da mediji potiču dijalog među čitateljima kroz komunikaciju koja ih zahvaća i u kojoj aktivno sudjeluju. Novi mediji podržavaju sudjelovanje

[8] prema: https://works.bepress.com/ratnesh_dwivedi/29/

u građanskom društvu izvan države i tržišta. Mediji traže načine da obogate i poboljšaju građanske aktivnosti. Cilj ovakvog interaktivnog načina je demokratski pluralizam. (Christians, et al., 2013: 158)

Mediji potiču komunikaciju među običnim ljudima i odgovaraju na njihove probleme radije nego na interese vladinih elita i moćnika. Novinari se smatraju aktivnim pripadnicima zajednice te imaju obavezu razumjeti život zajednice. (Christians, et al., 2013: 161) Mediji čine kulturalne uvjete demokratskog života lakšima. Kultura osigurava okolinu u kojoj su važni autonomija i ljudska prava. Kultura podrazumijeva kontekst unutar kojeg ljudi donose svoje političke (ili bilo koje druge) izbore. (Christians, et al., 2013: 166) Medijski profesionalci ne ističu kulturne institucije, poput knjižnica, već verbalne i vizualne simbole svakodnevnog života koje društvene odnose čine značajnima. (Christians, et al., 2013: 166) Moralne se vrijednosti razvijaju komunikacijom među članovim zajednice, a zadatak je novinara govoriti o moralnim problemima. Također, mediji potiču kulturalni pluralizam i raznolikost mišljenja. Javni diskurs treba interpretirati sva stajališta. Globalizacija čini prepoznavanje multikulturnih grupa težim, pluralizam je izazvan hibridizacijom kulture i fragmentacijom identiteta. (Christians, et al., 2013: 175) Olakšavajuća uloga je odgovor na činjenicu da su ljudski životi kulturalno kompleksni i popunjeni raznim interpretacijama. Temeljni je izazov uloge pomoći građanima da stvore svoja mišljenja i sudjelovanje u njihovoj kulturalnoj transformaciji. (Christians, et al., 2013: 176)

6.7. Radikalna uloga medija

Radikalna uloga medija inzistira na jednakosti i slobodi svih članova demokratskog društva i bez kompromisa. Uloga je novinarstva da nema nepravde niti koncentracije društvene moći, svaka osoba ima pravo jednako sudjelovati u svim važnim društvenim odlukama. Radikalna uloga mijenja sustav javne komunikacije na način da svi imaju jednaki pristup informacijama, a temelji se na Marxovim razmišljanjima. (Christians, et al., 2013: 179)

Radikalno novinarstvo otkriva konflikt između onih koji određuju političke i ekonomske uvijete i onih koji nemaju utjecaja na iste. Osnaživanje radikalnih stajališta dovelo je do razvoja alternativnih i *community* medija koji naglasak stavljaju na manjine i osiguravaju im pristup na informacije. (Christians, et al., 2013: 186) Mediji moraju biti više dijaloški

nastrojeni te trebaju razotkriti zloupotrebu moći i posljedice centralizacije moći. Novinarstvo je instrument za mijenjane ekonomskog i političkog sustava.

Društveno-politička moć ključan je koncept u definiraju radikalne uloge novinarstva. Radikalna uloga predstavlja opoziciju dominantnim silama, nudeći alternativne kanale i perspektive. (Christians, et al., 2013: 191) Većina radikalnih medija stvoreno je i podržavano od strane zajednice. Biti radikalan u društvu znači osloboditi se obaveze uzajamnog povjerenja drugih, osim onih koji pripadaju istoj radikalnoj skupini.

Radikalna uloga ne prihvaća odgovornost prema zajednici niti državi. Ipak, ona je reakcija na hegemoniju moći, stoga se radikalni pripadnici ne mogu skroz odvojiti od društva. Sama je priroda radikalizma strana zakonodavstvu i odgovornosti, s obzirom da teži mijenjaju zakona, čak i ustava. Tržišni okvir predstavlja korporativnu moć, a profesionalna samoregulacija teži ka očuvanju vrijednosti profesije. (Christians, et al., 2013: 194)

Radikalna uloga najbolje paše uz tradiciju građanskog sudjelovanja, a njezino je mjesto unutar građanske i direktne demokracije. Ona je zaštitnik demokracije, a radikalno je novinarstvo vitalan element demokracije. (Christians, et al., 2013: 195)

6.8. Kolaborativna uloga medija

Sama ideja kolaboracije ukazuje na vezu između države i ostalih centara moći koje se sudaraju s libertarijanskim idejama slobodnog i autonomnog novinarstva. (Christians, et al., 2013: 196) Kolaboraciju karakterizira broj veza u kojima mediji svojevoljno sudjeluju, ali kolaboracija medija s državom je posebna jer se jedino država može uplesti u novinarsku profesiju. Kolaborativna uloga medija je jedinstvena jer se nosi s potrebama i očekivanjima države i tiska. Kolaboracija predstavlja priznanje interesa države. (Christians, et al., 2013: 197)

Kolaborativna uloga medija implicira vezu između medija i države temeljenu na povjerenju i zajedničkom interesu i ciljevima. Postoje tri uvjeta za kolaboraciju ili suradnju: usklađenost, pomirenje i pristanak. (Christians, et al., 2013: 198) Suradnja kroz usklađenost nudi najneuvjerljivije objašnjenje za ovu medijsku ulogu. Apatija i tradicija održavaju *status quo* tako što ga ne osporavaju. Novinari kroz indiferentnost prisvajaju ulogu koju možda ni ne razumiju. Što se tiče tradicije, prošlost opravdava sadašnjost. (Christians, et al., 2013: 198,199) Suradnja kroz pomirenje uključuje prihvaćanje dogovora proti svoje volje. Obveza suradnje temeljena je ili na kalkuliranju posljedica nekolaboracije ili uzimanja u obzir dogovora i

rezultata nevezanih za suradnju. (Christians, et al., 2013: 199) Suradnja kroz pristanak jedini je tip koji ima veze sa zaslugama kolaboracijske uloge u novinarstvu. Kad novinari uzmu u obzir ono što znaju o određenim okolnostima suradnje te procijene kolaboracijsku ulogu ispravnom, oni ulaze u praktični sporazum o suradnji. Slažu se da je, s obzirom na ono što znaju o ciljevima kooperativne veze s državom, dobro surađivati. (Christians, et al., 2013: 199) S druge strane, kad novinari uzmu u obzir sve što bi trebali znati o određenim dogovorima i rezultatima suradnje, uključujući procjenu posljedica suradnje za zajednicu, te procijene kolaboracijsku ulogu ispravnom, oni ulaze u potpuno normativan dogovor o suradnji. Slažu se da je, s obzirom na sve što znaju o ciljevima kooperativne veze s državom i razumljivim posljedicama suradnje na one na kojih suradnja utječe, dobro surađivati. (Christians, et al., 2013: 200)

Pojma *razvojno novinarstvo* odnosi se na medijske prakse država čijim političke, ekonomske i kulturne institucijama nedostaje zrelosti koju zahtijeva istinski slobodan tisak. Suradnja u tradiciji razvoja novinarstva obično uključuje partnerstvo s državom u kojemu novinarstvo ima pozitivnu ulogu u razvoju. (Christians, et al., 2013: 200,201)

Kad mediji odbiju diskutirati o kriterijima za suradnju, pozivaju na percepciju o dosluhu. Iz tog razloga suradnja kao normativni dogovor zahtijeva transparentnost i savjetodavni proces kroz koji novinari mogu pristupiti zakonskim pravima kolaborativne medijske uloge. Legitimitet takve uloge ovisi o publicitetu koji traži više od proste otvorenosti u pogledu na praksu: argumenti za i protiv takve prakse moraju biti podneseni u debati. (Christians, et al., 2013: 217)

6.9. Medijske uloge pred izazovom

Medijski se doprinos demokratskom društvu mjeri pomoću normativnih teorija o medijima. Postoje različite uloge medija koje oni sami odabiru i te uloge imaju različite posljedice. Iako su mediji u demokratskim državama slobodni, vežu ih određena politička, društvena i financijska ograničenja.

Autori (Christians, et al., 2013: 223) smatraju da je zbog događaja koji ugrožavaju nacionalnu sigurnost neovisnost novinarstva od centara moći ugrožena. Mnogi smatraju da je razvoj televizije kriv za nezainteresiranost građana za njihove dužnosti. Glavne točke kritike i veze između loše medijske izvedbe i političkog pada uključuju (Christians, et al., 2013: 223):

- Komercijalni pritisci i poticaju svugdje spuštaju novinarske standarde, posebno odvlačenje pažnje od neprofitnih vijesti, odnosno onih koje imaju jake politički pozadinske informacije. Takve vijesti ne privlače veliki broj čitatelja.
- Rezultat je smanjenje političkog sadržaja tako što mu se ne pridaje pažnja te se fokus prebacuje na ljudske interese, skandale i senzacionalizam. Takav medijski format smatra se populističkim, praznovjernim i senzacionalnim.
- Pokrivenost političkih vijesti ima tendenciju oblikovati politiku u smislu natječaja, konflikata, igara, negirajući debatu i sadržaj problema. Takva strateška pokrivenost vijesti dovodi do ignorancije i cinizma.
- Deregulacija i pad javnog emitiranja oslabili su medije posvećene održavanju široke pokrivenosti javnih i političkih problema relevantnih za cijelo društvo.
- Još uvijek postoje argumenti koji dokazuju da je televizija vizualni medij koji prenosi teške informacije te da je domaći medij koji potiče pasivnost i izolaciju korisnika, radije nego sudjelovanje.
- Općenito mediji sve više promoviraju individualni konzumerizam te zanemaruju veće društvene probleme.

Mnogi medijski nedostaci, smatraju autori (Christians, et al., 2013: 225), vezani uz demokraciju imaju uzroke koji nisu novi, a uključuju konstantno povećanje razmjera medijskih operacija, njihovo globalno vlasništvo i kontrolu, visoki stupanj koncentracije vlasništva te pritisci koji dovode do komercijalizacije novinarskih ciljeva. Suvremeni mediji stavljaju profit ispred profesionalizma. Posljedice su krajnje selektivne informacije i pristrana mišljenja. Medijska koncentracija otvara medije većoj penetraciji izvora s ekonomskom i političkom moći. Medijska regulacija i politika sada je posvećena promociji tehnološkom i komercijalnom razvoju poslovnih medijskih prilika. (Christians, et al., 2013: 226)

Razvoj interneta i internetskog oglašavanja ugrozio je starije medije, pogotovo tisak.. Tiskani mediji su u strahu od gubitka publike, kao i oglasnog prostora. Sve manje ljudi kupuje novine, budući da su sve vijesti dostupne na internetu, a većina razvijenih zemalja ima pristup internetu. Računala i digitalizacija su spojili tiskane medije s drugim medijskim platformama. Televizija također gubi publiku, a i političku moć, odnosno javna televizija više nema toliki utjecaj na građane kao prije. Televizija je uvela brojne promjene, a informativni program se pomiješao sa zabavom te je nastao potpuno novi pojam- *infotainment,* kao spoj informativnosti i zabave.

Pojava novih medija povećala je broj novih problema i nesigurnosti oko prikladnog ponašanja onih koji ih žele koristiti za komunikaciju u javnoj domeni. Jedan od razloga je nepostojanje ili vrlo malo etičkih pravila koji služe kao vodič kroz *cyberspace.* (Christians, et al., 2013: 230)

Autori (Christians, et al., 2013: 232) navode pet različitih načina na koje internet intervenira u vođenje politike ili utječe na njen smjer. Opisuju različite sektore *net* javne sfere:

1. Verzije e-vlade u kojima predstavnici vlade ulaze u interakciju s građanima te su informacije o vladinoj administraciji dostupne.
2. Zastupnička/aktivistička domena u kojoj diskusiju oblikuju organizacije koje dijele vrijednosti i ciljeve te su usmjerene prema političkoj intervenciji.
3. Mnoštvo raznih građanskih foruma gdje građani razmjenjuju razmišljanja.
4. Parapolitička domena koja pušta društvene i političke teme koje su od javnog interesa.
5. Novinarska domena koja uključuje sve od velikih novinarskih organizacija koje su otišle *online* do internetski baziranih organizacija, poput Yahoo-a.

Ova klasifikacija podsjeća da učinci medija mogu ići u različitim smjerovima i da imaju različite posljedice, oblike i način političke komunikacije. Iz nje je vidljivo da se normativne teorije o tisku ne mogu samo prenijeti na nove medije zbog brojnih razlika. (Christians, et al., 2013: 232)

U stvaranju suvremenih normativnih teorija, jedan od glavnih problema je mijenjajuća koncepcija javne sfere. Normativne teorije su se uvijek ticale načinima na koje jednakost i sloboda mogu biti pomirene s učinkovitošću kolektivnog odlučivanja. Glavni je problem iskorištavanje slobode da se ostvari dominacija nad javnim prostorom. Normativna se teorija bavi strukturiranjem javne komunikacije na način da omogući ljudima sudjelovanje u donošenju odluka. Ona predstavlja razumna objašnjenja zašto bi javna sfera trebala biti strukturirana na određeni način. (Christians, et al., 2013: 236)

7. ZAKLJUČAK

U današnje vrijeme život nije moguć bez korištenja medija. Postali su toliko razvijeni i sveprisutni da je nemoguće oduprijeti se njihovom utjecaju. Današnji način života jednostavno zahtijeva korištenje i razumijevanje tehnologije, a mediji to sve čine lakšim.

Cilj je ovoga diplomskoga rada prikazati povijest razvoja tiska i demokracije te razvoj normativnih teorija u kontekstu demokratskog uređenja, kao i objasniti utjecaj masovnih medija na društvo. Uloga masovnih medija je prenošenje informacija tehničkim sredstvima širokoj publici, odnosno masi, koja nema mogućnost povratne informacije. Iz tog razloga je važna medijska pismenost i etika čija je uloga objasniti masi na koji način mediji funkcioniraju, koje u njihove uloge te, ono najvažnije, kako oni utječu na čovjeka i njegov život. Masovni mediji kao društvene institucije ispunjavaju zahtjeve i želje članova društva te rade u njihovu korist. Ključne uloge medija da su da djeluju kao čuvari i prate vladine aktivnosti, da određuju teme javnog reda te da odabiru vijesti koje će prenijeti javnosti.

Borba za slobodu tiska, odnosno medija, trajala je dugi niz godina te je slobodan tisak uvjet *zdrave* demokracije. Padom Berlinskog zida 1989. godine, mijenja se mnogo toga, prije svega komunizam propada te ostavlja mjesto za razvoj demokracije. Elementi medijske politike neke države manifestiraju se preko zakonodavstva. Pod pojmom normativne teorija masovnih medija podrazumijevaju se poželjne uloge medija u, u ovom slučaju, demokratskom društvu. Medijska politika, kao i normativne teorije, ovisi o utjecaju države na medije, odnosno ona je rezultat tog utjecaja. Temeljna načela na kojima počiva demokracija su sloboda, jednakost i različitost. Ta načela se odnose na slobodu medija, jednakost u smislu da svi imaju jednaku šansu doći do određenih informacija te različitost u smislu postojanja raznih kanala i raznolikost informacija koje prenose mediji.

Da bi demokracija funkcionirala, mora osigurati čvrstu medijsku strukturu za koju su uvjeti sloboda objavljivanja, pluralnost vlasništva, različitost kanala te visoka kvaliteta informacija. Problemi društvene medijske teorije odnose se na slobodu od vlasi, slobodan pristup informacijama, neovisnost medija o interesnim skupinama, sigurnost građana u kriznim situacijama te kršenje osobnih prava pojedinaca. Normativne teorije bi trebale razriješiti sve te probleme. Prve normativne teorije i temelj za ostale su bile četiri teorije o tisku: autoritarna, libertarijanska, društveno-odgovorna, sovjetsko-totalitarna. Svaka teorija temelji se na različitim metodama za borbu za slobodu medija, različitim sustavima kontrole medija te različitim stupnjevima ovisnosti, odnosno neovisnosti o vlasti i vladinih organizacija. Na

zajedničkim načelima te četiri teorije nastale su brojne normativne teorije masovnih medija. Normativne teorije podržavaju političku tradiciju države i društva u kojoj su nastale. Iako su osnovna načela demokracije svugdje ista, postoje različite vrste demokracije. Normativne teorije se prilagođavaju obliku demokracije koja je uspostavljena od strane države. S obzirom na to, postoje i različite uloge medija, a one su nadzorna, olakšavajuća, radikalna te kolektivna. Zajedničko svim ulogama je osnovni cilj koji uključuje služenje građanima i kontroliranje aktivnosti vlade.

Prema svim normativnim teorijama koje su ikada napisane, glavna je zadaća medija informiranje javnosti o relevantnim događajima. Informacije moraju biti istinite i važne za život ljudi u demokraciji. Najveći problem normativnih teorija i općenito medijskom sustavu jest podložnost medija i novinara političkom utjecaju. Nažalost, mediji moraju raditi onako kako politički vrh zahtijeva i taj problem se nikad neće riješiti, pogotovo u Republici Hrvatskoj. Novinarstvo bi trebala biti čista informacija, objektivna i čista, bez subjektivnih stavova ili prikazivanja mišljenja moćne elite. Smatram da sve medijske sustave cijelog svijeta drže moćne elite te ih kontroliraju. Svaku informaciju koju dobijem iz medija uzimam kao jednu stranu priče. Hrvatski medijski sustav je nažalost kontroliran, pogotovo javna televizija, od strane političkog vrha. To je vrlo očito na Hrvatskoj radioteleviziji, politička "boja" javne televizije vidljiva je po samom odabiru novinara i načina prenošenja vijesti. Ne bih rekla da je hrvatska demokracija, odnosno glas naroda, dovoljno moćna da problem utjecaja vlade na medije nestane. Također, vječni problem će ostati senzacionalizam koji se uvijek bio važniji od relevantnosti. Medijski je sustav odraz društva u kojem se nalazi, prema tome stupanj kvalitete medija samo je posljedica interesa i potreba ljudi koji čine to društvo. Svrha normativnih teorija bila bi odrediti jedinstveni način funkcioniranja medija, ali nažalost to, iz svih navedenih razloga i problema u ovome radu, nije moguće.

8. POPIS LITERATURE

1. Christians, G.C.; Glasser, T.L.; McQuail, D.; Nordenstreng, K.; White, A.R. () *Normative theories of the mass media, Journalism in democratic*, Urbana i Chicago: University of Illinois Press
2. Dahlgren, P. (2013.) *The political web. Media, Participation and Alternative Democracy*, Švedska: Lund sveučilište
3. Dwivedi, R. (2015.) *Mediatization: The Definition, The Concept and The Proces sin Politics and Postmodernism with Refrence to The Mediatization in India*, Nacionalno sveučilište Više ekonomske škole, https://works.bepress.com/ratnesh_dwivedi/29/ (stranica posjećena: 22. rujna 2017.)
4. Kunczik, M.; Zipfel A. (1998.) *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*, Zagreb: Zaklada Fridrich Elbert
5. Malović, S. (2005.) *Osnove novinarstva*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga
6. McQuail, D. (2010.) *McQuail's Mass Communication Theory*, Sage, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Wahsington DC
7. Peruško, Z. (ur.) (2011.) *Uvod u medije*, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo
8. Peruško-Čulek, Z. (1999.) *Demokracija i mediji*, Zagreb: Barbat
9. Siebert, F.S.; Peterson, T.; Schramm, W. (1984.) *Four Theories of the Press*, Urbana i Chicago: University of Illinois press
10. Zgrabljić Rotar, N. (2008.) „Medijska pismenost i medijska etika u civilnom društvu", u: Peruško, Z. (ur.) *Mediji, kultura i civilno društvo*, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, str. 43-74.